

Folkelig gymnastik i den moderne motionskultur

HÆFTE V fra forskningsprojektet

'Folkelig gymnastik i en moderne motionskultur'

Bo Vestergård Madsen og Bjarne Ibsen

Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund

Syddansk Universitet

Indhold

1. Indledning	3
2. Øvelserne	5
3. Ikke-konkurrence og regelfrihed	17
4. For alle.....	20
5. Det hele menneske.....	25
6. Sundhed	29
7. Æstetik og opvisninger.....	33
8. Fællesskab	40
9. Frivilligt arbejde	48
10. Forening og demokrati	53
11. Perspektiver og udfordringer	57
Litteratur	62

1. Indledning

Historien om den folkelige gymnastik er en fortælling om en bevægelseskultur, som bestandigt har forandret sig, og derfor vil man umiddelbart ikke finde mange fællestræk ved den form for gymnastik, unge mænd og kvinder gik til i forsamlingshusene for hundrede år siden, og den form for gymnastik – eller hvad det nu kaldes – som fylder gymnastiksalene i dag. En anden og lige så væsentlig karakteristik ved gymnastikken er, at den altid har været til diskussion – ja, i perioder har diskussionerne haft karakter af fejder mellem lejre, der hver især gjorde krav på at repræsentere den 'rigtige' og 'sande' gymnastik.

Formålet med dette hæfte er både at analysere gymnastikken og beslægtede træningsformer, som de tager sig ud i dag, og at inspirere til debat om gymnastikkens mening, indhold og udvikling. Analysen bygger på resultaterne af et forskningsprojekt om 'den folkelige gymnastik i en moderne motionskultur', som begyndte i 2003. Undersøgelsen har søgt at give svar på tre overordnede spørgsmål:

1. Hvad karakteriserer i dag gymnastikken og beslægtede træningsformer, og hvad kan forklare de ændringer, som denne tradition har undergået i Danmark?
2. Hvilke krav stiller det til foreningerne, hvis de skal organisere de (nye) træningsformer, der i dag overvejende dyrkes under andre organiseringsformer?
3. Hvordan kan foreningerne – og DGI – fastholde eller udvikle folkelighedsperspektivet på disse aktiviteter, som ønskes integreret i foreningsarbejdet?

Undersøgelsen omfatter bl.a. mange observationer på gymnastik-, motions- og dansehold rundt omkring i landet, massevis af interviews med deltagere og instruktører, en spørgeskemaundersøgelse af medlemmer i almindelige gymnastikforeninger og i foreningsmotionscentre samt interviews med ledere fra en række foreninger. Undersøgelsens resultater kan læses i fire hæfter:

- *'Fra gymnastik til motionisme'* forfattet af Bjarne Ibsen og Knud Larsen, hvor ændringerne i deltagelsen i gymnastik og beslægtede træningsformer analyseres.
- *'Træning på hold og i motionscenter'*, hvor Knud Larsen bl.a. analyserer de aktive gymnasters og motionisters bevæggrunde for at gå til henholdsvis gymnastik eller træning i et foreningsmotionscenter.
- *'Tradition, fusion, mission – Gymnastikkens bevæggrunde'*, som er skrevet af Bo Vestergård Madsen, Jens-Ole Jensen og Jørn Møller. I dette hæfte analyseres øvelserne

og aktiviteterne i gymnastikken og nogle af de nye træningsformer, som mange foreninger i dag har på programmet.

- *'Foreninger i forandring'*, der er skrevet af Bjarne Ibsen og Peter Mindegaard Møller, er en analyse af fire foreningsmotionscentre og fire store gymnastikforeninger, der har taget mange af de nye motionsaktiviteter op og haft stor vækst.

I dette femte og sidste hæfte fra forskningsprojektet samler vi de centrale pointer i analyserne fra de første fire hæfter og lægger op til en diskussion om gymnastikkens udvikling og værdi. Hæftet er opdelt i ni afsnit, som beskæftiger sig med de værdier og karakteristika, der har kendetegnet denne gymnastik- og bevægelsestradition gennem mange årtier. I hvert afsnit sammenholdes det nutidige billede af gymnastikken med den praksis og de fortolkninger, som tidligere prægede denne tradition. Ikke for at beskrive et "forfald" eller et "traditions-tab", men for at forstå den praksis og de værdier, som præger store dele af gymnastikken i dag, og for at rejse en diskussion om gymnastikkens udvikling og fremtid.

Hver af de sidste fem afsnit afsluttes med scenarier for fremtiden, hvor aktuelle tendenser fremskrives og levendegøres i korte, sammenhængende fortællinger, der angiver forskellige tænkelige retninger for gymnastikken: *Hvordan kan det se ud om ti eller tyve år?* Scenarierne er hverken udtømmende eller absolutte, men bud på mulige retninger, der spiller bolden tilbage til udøverne, lederne og organisatorerne. *Hvilken retning ønsker vi, at gymnastikken skal tage?* Fortællingerne lægger op til tvivl, diskussion, stillingtagen og handling – i overensstemmelse med det bedste i den folkelige tradition.

Hæftet er skrevet og redigeret af Bo Vestergård Madsen og Bjarne Ibsen, men teksten bygger på analyserne i de foregående fire hæfter, og derfor er forfatterne til disse hæfter også bidragsydere til denne afsluttende analyse.

Igennem de fire år, forskningsprojektet har forløbet, har en gruppe under DGI Gymnastik, bestående af Birgitte Nielsen, Dorte With og Anders Kragh Jespersen, fulgt forskningsprojektet tæt – bl.a. ved at give konstruktiv kritik og indsigtfulde kommentarer til udkast til alle hæfterne, som har kvalificeret og nuanceret analyserne. Tak for godt og tillidsfuldt samarbejde.

2. Øvelserne

Et karakteristisk træk ved den folkelige gymnastik var de enkle, let genkendelige og systematiske serier af fritstående øvelser og – primært for drengene og mændenes vedkommende – et afsluttende springforløb med stigende sværhedsgrad. Det simple spørgsmål: "Hvad er gymnastik?" har dog været diskuteret gennem hele gymnastikbevægelsens historie – især på tidspunkter, hvor nye systemer, øvelser eller redskaber er blevet inddraget. Spørgsmålet er blevet stadig mere påtrængende de sidste 40-50 år, hvor motionsbølgen har indtaget landet, og en lang række nye bevægelsesformer er blevet importeret, som f.eks. aerobic i 1980'erne.

Hvor "motion" er et begreb, der ikke har et æstetisk indhold – motion kommer af det latinske *motio*, der betyder "at bevæge (sig)" – er "gymnastik" afledt af det græske *gymnos*, "nøgen" og henviser til de tidlige legemsøvelser i antikken. At motionere er slet og ret at bevæge sig, at røre kroppen for sundheden og ens eget velfindendes skyld. Gymnastikbegrebet er derimod et *historisk* begreb, der knytter an til en *æstetisk* (og siden sundhedsmæssig) praksis. Mens den "folkelige gymnastik" har en historisk baggrund, som er kraftigt værdiladet, er "motion" umiddelbart et mere åbent begreb, der samtidig peger ind mod kroppen selv. Spørgsmålet er, hvad det betyder for selve indholdet, at gymnastikken er et historisk og æstetisk begreb?

Gymnastikkens udvikling

Historisk set vandt betegnelsen "gymnastik" indpas i slutningen af 1700-tallet, hvor man for alvor fik øjnene op for kroppen i pædagogisk henseende. Det er dog først fra sidste halvdel af 1800-tallet, at gymnastikken for alvor begyndte at ligne det, vi i dag forbinder med det, altså fritstående, konstruerede øvelser i en fælles koreografi, der sigter på at fremvise alsidig træning af kroppen, men i en æstetisk udformning, kombineret med forskellige spring. Det skyldes ikke mindst gennembruddet for den "svenske" eller "lingske" stillingsgymnastik – opkaldt efter skaberen Pehr Henrik Ling – i 1880'erne. Fra ca. 1915 kom især Bukh- og Björkstén-gymnastikken – opkaldt efter hhv. den danske gymnastikpædagog Niels Bukh og finske Elli Björkstén – til grundlæggende at præge gymnastikken i Danmark. Der var her tale om bevægelsesgymnastik, en videreudvikling af den lingske gymnastik, hvor man mest havde arbejdet med udfald til forskellige stillinger og isolerede øvelser. Bukh- og Björkstén-gymnastikken var meget forskellige i deres

udformning, men begge forholdt de sig til den lingske tradition, som i Danmark blev tilknyttet folkelige miljøer som højskoler og foreninger. Her indgik gymnastikken som del af et større, folkeligt-nationalt projekt, hvor øvelserne ikke blot skulle være sunde og æstetiske, men også have et "åndeligt" eller "oplysende" indhold, dvs. være opdragende, vækkende og "demokratiske" – være for alle. Vækkelsen bestod i, at deltagerne skulle se sig selv som et folk, der skulle skabe national samling gennem frivillighed og selvdisciplinering. Gymnastikken var altså indskrevet i en række ideelle forestillinger. Fra efterkrigstiden præges gymnastikken især af tre strømninger.

For det første blev kommandoen efterhånden afløst af musik til øvelserne. Musikken kom ind i kvindegymnastikken allerede i 1930'erne, men først efter krigen blev den inddraget over hele linjen. Mændene fik musikken fra 1950'erne og 1960'erne. I dag synes vi måske, at gymnastik ikke kan tænkes og udføres uden musik, men denne praksis og tradition er altså "kun" 60 år gammel – mindre end en gennemsnitslevealder.

For det andet blev "totalbevægelserne" fra den tyske Medau-gymnastik for alvor inddraget. Medau-gymnastikken fik stor betydning på en række områder. Øvelserne var radikalt anderledes end de tidligere isolerede og sammensatte bevægelser, idet man her arbejdede med organiske øvelser, hvor hele kroppen blev inddraget i fortløbende bevægelser, der afløste hinanden i rytmiske totalbevægelser. Man brød ikke blot med bevægelsesmønstrene, men også med den musikalske ledsagelse. Hvor der tidligere blev brugt klassisk musik som underlægning, anvendte man i Medau-gymnastikken musik, der var særligt komponeret til gymnastikken og fordrede et intimt samspil mellem musik og bevægelse (Korsgaard 1982: 246). Ydermere blev en række små redskaber som tøndebånd, bolde og køller inddraget og brugt til at fremme de bløde rullende og cirkulende bevægelser, og hoftelæddet blev stedet, hvorfra bevægelserne blev sat i gang. For fortalerne for kommando-gymnastikken var både musikken og totalbevægelserne en vederstyggelighed. Når man gik fra kommandoen til musikkens takt som ledesnor, gav man ifølge kritikerne afkald på gymnastikken som en viljessag. Hvis gymnastikken blev en følelsessag, mistede man den ideelle orientering, og totalbevægelserne blev anset for at være udenfor den gymnastiske tradition i det hele taget.

For det tredje videreudviklede Kristian Kroghede – elev af Niels Bukh og forstander på Gerlev Idrætshøjskole – den bukhske gymnastik og satte et afgørende præg på forholdet mellem de holdningsgivende øvelser og springene. Kristian Kroghedes spring-gymnastik udfordrede også den traditionelle forståelse af og mening med de grundforbedrende, holdningskorrigerende øvelser, der mere og mere gik over til at være

en forberedelse og træning til springene. Det var altså springene, der var målet, og grundøvelserne blev midlet hertil (Madsen 2003: 231). I forlængelse heraf arbejdede man meget aktivt med springrelaterede smidighedsøvelser – også for pigerne, som til manges forargelse fik lov til at gå i både split og spagat. For traditionalisterne var alt dette som at uddanne akrobater til cirkusforestillinger. Folkegymnastik kunne det ikke kaldes. Krogshede inddrog nemlig også minitrampolinen (Madsen 2003: 234).

Hvori ligger det folkelige i gymnastikken?

I dag kan vi trække på smilebåndet af denne modstand mod det nye, fordi vi er vant til musik til gymnastik, totalbevægelser og trampolinspring. Omvendt må man konstatere, at det er blevet sværere og sværere at pege på en særlig "kerne" i gymnastikken – i hvert fald i indholdet. Med jazz-gymnastikkens indtog i 1960'erne har en stor del af gymnastikken nærmet sig dansen, det musisk ekspressive, og motionsgymnastikkens fremmarch i samme årti har afkoblet det æstetiske ideal til gengæld for et ideal om at få så mange som muligt til at bevæge sig så godt, de nu kan. 1980'ernes aerobic har igen helt andre målestokke, selvom flere har påpeget ligheder mellem Jane Fondas og Niels Bukhs gymnastik! Man kan stille sig selv spørgsmålet: Hvori ligger det folkelige i gymnastikken?

- I indholdet?
- I pædagogikken?
- I organiseringen? (forening + kurser)
- I symbolerne og stemningen?

Hvis vi ser på øvelser og bevægelser af i dag, er det karakteristisk, at gymnastikken er svær at definere som et indholdsmæssigt fænomen. Et væld af træningsformer og øvelsestyper er til stede – og ofte bliver de blandet og indoptaget i den smeltedigel, der i dag udgør gymnastikken. Vendingen "jeg går til gymnastik" dækker i den henseende ikke så meget over det idrætslige indhold, men måske mere en særlig praksis, der alligevel peger tilbage til en tradition og fremad mod en kropskultur, der har et bredere sigte end blot konkurrence. Udvalget af bevægelsesformer er som sagt meget stort, og alt tyder på, at der ikke længere er uvilje mod at indoptage nye tendenser – tværtimod – og endda uden at indholdet skal bedømmes i forhold til dets folkelige kvaliteter. Åbenheden overfor nye trends og villigheden til at absorbere dem, kan tilskrives mange faktorer.

Der kan ikke være tvivl om, at aerobic i 1980'erne og 1990'erne har åbnet mange døre. Her viste det sig, at aerobic-aktiviteten uanset det amerikanske og kommercielle

udspring godt kunne opsuges i de såkaldte folkelige idrætsorganisationer trods en udbredt skepsis. Det skyldes ikke mindst, at man især fra dannelsen af DGI i 1992 har systematiseret og differentieret hele kursus-siden. Desuden har man hentet dygtige og kendte navne ind. Herved har man gjort kursus- og uddannelses-siden i DGI populær og formentlig har mødet mellem instruktørerne – også dem, der måske ikke ellers er traditionelle DGI-instruktører – og landsforeningen stor betydning for den stemning og muligvis også den pædagogik, der omgiver og indgår i aktiviteten. Man kan her pege på, at der mangler et særskilt studium af instruktørerne, som følger op på den analyse af instruktøruddannelse og instruktørarbejde i den folkelige idræt, der blev gennemført i midten af 1980'erne (se Berggren, Ibsen og Jespersen 1987).

En anden betydningsfuld faktor for denne eksplosion af "aktiviteter i aktiviteten" er afviklingen af den lingske tradition siden begyndelsen af 1950'erne. Dels døde fortællingen om den svenske gymnastiks indtog i Danmark og den national-folkelige kamp ud, dels forsvandt gymnastikken på de almene højskoler, som ellers traditionelt havde båret den oppe gennem delingsførerafdelinger (Korsgaard 1982: 251). Siden midten af 1980'erne har gymnastikken også mistet sin traditionelle dominerende position på de fleste af idrætshøjskolerne med undtagelse af den første af slagsen: Ollerup Gymnastikhøjskole. Til gengæld har mange efterskoler overtaget højskolernes rolle. De fleste af de ca. 250 efterskoler har i dag gymnastik på skemaet, flere efterskoler skifter direkte med at være en gymnastikefterskole. Men selvom disse skoler dyrker mange af ritualerne fra den gamle gymnastiktradition (fanen, sangen, opvisningen m.v.), så har den gymnastikkultur, de unge møder på efterskolen, meget lidt med den gamle folkelige gymnastiktradition at gøre.

Den traditionelle gymnastiks krise skyldes ikke mindst, at sporten blev dominerende i denne periode, og at udviklingen inden for gymnastikken primært fandt sted i byerne. Og sidst, men ikke mindst, forsvandt et stort antal af de unge mænd fra gymnastikken, mens kvinder, der dyrkede motion, steg kraftigt i antal (Korsgaard 1982: 252). Trods de nye toner fra jazz- og Medau-gymnastikken skete der generelt set et skred fra "gymnastik" til "motionisme" i denne periode. Fra de "højstemte" knap hundrede år indtil 1950'erne blev det sværere for den folkelige gymnastikbevægelse at finde sine ben og sin stemme i det fritidssamfund, der tog form i efterkrigstiden. Mens det blev vanskeligere at bestemme gymnastikkens indhold, blev det vigtigere og vigtigere at få så mange med som muligt. Det folkelige og fornøjelige blev bærende.

Fusionsgymnastik eller mærkevaregymnastik

Denne omstrukturering har som nævnt haft stor betydning for det gymnastiske landskab af i dag. Der er ikke længere nogen angst for, at aktiviteterne i sig selv ikke har de kvaliteter, der skal til for at gøre dem egnede til at indgå i en folkelig idrætsorganisation. Det viser sig tværtimod, at mange bevægelsesformer og øvelsestyper, der kommer fra den mere kommercielle idræt, gerne tages ind både af de lokale foreningshold og af landsorganisationen DGI, som eksplicit satser på "målrettet træning" og oprettelse af motionscentre m.v. Man kan sige, at mens 1980'erne og 1990'erne var landsstævnernes og eliteholdenes tid, tegner der sig fra år 2000 en ny sag, nemlig sundhed, aktivitetstilbud og specialisering. Oprettelsen af foreningsbaserede motionscentre er et godt eksempel herpå. Det anses altså ikke for at være ufolkeligt – ordet bruges knap nok længere – at kopiere den kommercielle fitness-eksplosion ind i en foreningssammenhæng – tværtimod. Ved at følge med sundhedsbølgen og indoptage de mange kommercielle begreber og bevægelsesformer kan DGI på den ene side vise samfundsansvar og på den anden side genskabe "gymnastikken" og beslægtede træningsformer som noget, der peger fremad.

Som vi skal se, præger idealet om et stort og varieret aktivitetstilbud reelt mulighederne i gymnastikken og beslægtede træningsformer. Eksemplet med motionscentre er allerede givet. Men en anden karakteristisk tendens gør sig gældende, nemlig at der i motionsgymnastikken for en stor dels vedkommende mere er tale om begrebsgymnastik end særlige træningsformer. Med andre ord: De mange forskellige bevægelsesformer og øvelsestyper, der adviseres om i programmerne, betyder ikke nødvendigvis, at motionsholdene skiller sig kraftigt ud fra hinanden. Det drejer sig om kropsøvelser med henblik på opnåelse af styrke, kondition, koordination – og i mindre grad smidighed og balance. Først og fremmest er det blandingsforholdet og intensiteten, der er forskellig, mens de færreste aktiviteter eller systemer fremviser en skarp og selvstændig profil. Åbenbart har de forskellige systemer øvet så stor indflydelse på eller er mikset så meget ind i hinanden, at det ofte er berettiget at tale om '*fusionsgymnastik*'. Hertil kommer dog træningssystemer, som annonceres og udøves i ren form, og flere af dem og deres tilhørende redskaber er beskyttet af det lille ®. Vi har i undersøgelsen benævnt disse systemer som '*mærkevaregymnastik*'. Eksempler herpå er Pilates, Exercise Ball og til dels Effekt.

Fusionsgymnastikken

I fusionsgymnastikken er indholdet bygget op om gang, let løb, hop, forflytninger, svingende totalbevægelser, styrkegivende øvelser primært for mave og ryg samt strækøvelser. De fleste øvelser er ledsaget af musik, instrueret af instruktøren via følg-mig metoden og organiseret som enkeltmandsøvelser. Øvelserne blev i reglen gentaget et antal gange og undertiden blev to eller flere øvelser sat sammen. Inden for ovennævnte ramme var der rige variationsmuligheder, og en nærmere afgrænsning af motionsgymnastikkens bevægelsesmæssige indhold kan måske bedst findes ved at kigge på de bevægelsestyper, som ikke var repræsenteret: Pludselige eller hurtige bevægelser, eksperimenterende eller humoristiske bevægelser, konkurrerende eller kæmpende bevægelser og naturlige bevægelser (almindelig gang er en undtagelse herfra, men selv her er det værd at bemærke, at det kropslige udtryk i gymnastik-gang er forskelligt fra gang i hverdagslivet). På trods af begrænsningerne i bevægelsesformerne var det overordnede indtryk alligevel mangfoldighed i det konkrete øvelsesvalg.

Den motionsgymnastik, man altså præsenteres for i langt de fleste foreninger, henter som nævnt sin inspiration alle mulige steder fra. Yderpunkterne går fra en traditionel, dynamisk, meget styrkekrævende Niels Bukh-inspireret "karlegymnastik" over en udelukkende konditionsgivende aerobic, først og fremmest baseret på fodflytninger med ret enkle trin og forskellige i reglen afkortede armbevægelser, videre over 'Pilates' 'sengegymnastik' og Callanetics meget statiske øvelser baseret på små gentagne bevægelser i spændte yderstillinger og videre til elementær yoga som det mest statiske, men samtidig med vægt på åndedrættet, henvisning til filosofiske systemer og med påstande om også at være trænende for de indre organer og sund i medicinsk forstand. Der blandes i det hele taget på kryds og tværs. I den meste fusionsgymnastik aner man dog alligevel en kerne af den traditionelle gymnastik fra første halvdel af 1900-tallet, som har at gøre med en formentlig udelukkende dansk tradition, som sætter sig igennem mere eller mindre ubevidst. Blandt de tilbud, der ligeledes præsenteres med varierende grad af fokus på det motionsgivende, er der dog også systemer og træningsformer, som falder helt udenfor ovenstående karakteristik. Det gælder fx powerwalking, fitness i forenings-motionscenter, bodybuilding, hoppesko, square- og line dance og salsa, men disse former har ringe udbredelse i de områder, som vi har undersøgt.

Mærkevaregymnastikken

Hvis fusionsgymnastikken er karakteriseret ved ligheder, er mærkevaregymnastikken karakteriseret ved forskellighed. Gymnastik har det på forunderlig vis med at samle sig om en central personlighed. For 70-80 år siden var Nordens ubestridte fyrster på den traditionelle gymnastiks område som nævnt Elli Björkstén og Niels Bukh, og det i en sådan grad, at man kan tale om deres gymnastik som varemærker: Bukh-gymnastik og Björkstén-gymnastik eller Ollerup-gymnastik og Snoghøj-gymnastik efter deres primære udviklingssted. Siden kom Gotved-gymnastikken til, men herefter har der ikke været gymnastikpersonligheder, der har profileret et sammenhængende system i Danmark. Også internationalt har personer som Medau, Mensendieck og Ernst Idla lagt navn til hver deres nye gymnastiksystem tilbage i tiden. I vore dage er det det kosmetiske og det sunde, som er i forgrunden, og det afspejles i de forskellige systemer med navngivere som Feldenkrais, Pilates og Callanetics. Systemernes succes synes i høj grad at være bundet til et bastant krav om nye systemer, der bl.a. kommer i stand gennem en kolossal markedsføring. Ballstick, Exercise Ball, Body Toning og 'Mave-balder-lår' er andre former, hvor alene navnet angiver, at de er knap så tæt knyttet til en enkelt "guru", men mere til et særligt redskab eller kropsligt "indsatsområde". I DGI-regi tilbydes disse træningsformer i deres rene form i nogen udstrækning, men undersøgelsen efterlader det indtryk, at der ikke blandt brugerne hersker nogen særlig troskab, snarere en åbenhed for at prøve nye og forskellige ting og en vis form for shopping blandt tilbudene. I øvrigt er det især i de større byer, at vi finder mærkevaregymnastik.

Fusionsgymnastikken dyrker i udstrakt grad et alsidighedsideal, hvor alle muskelgrupper skal trænes, ligesom der både skal være konditionskrævende og muskelstyrkende øvelser samt bevægelighedstræning. Mærkevaregymnastikken synes i højere grad at bygge på valg, hvor deltagerne supplerer træningen med andre træningsformer. Mens fusionsgymnastikken dækker over en kropslig *helgarding*, er mærkevaregymnastikken kropslig *specialisering*, hvor holdningen eller nogle få muskelgrupper får al opmærksomheden. Opmærksomheden bunder ofte i en dybtliggende interesse for kroppen og dens funktioner, hvor selv mindre forandringer tilskrives en selvstændig værdi. Det synes, som om motiverne hos deltagerne i fusionsgymnastikken er mere domineret af pligt end i mærkevaregymnastikken, der i højere grad er tiltrukket af at erhverve sig nye kropslige erfaringer.

Æstetikken og det funktionelle

Det er en almindelig antagelse, at gymnastik og beslægtede træningsformer generelt set er godt og gavnligt, og det skal ikke på nogen måder anfægtes. Alle udsagn bekræfter det, og dertil kommer gymnasternes subjektive fornemmelse af velvære, når de har været gennem en time. Historien viser imidlertid, at det er en vanskelig og omskiftelig sag at fastslå bestemte øvelses gavnlighed og formålstjenlighed. Gymnastikken har ofte hævdet at befinde sig på et videnskabeligt grundlag, og det har enten vist sig ikke at være tilfældet, eller også har det videnskabelige grundlag ændret sig, således at det, som før var anbefalelsesværdigt, er blevet utilrådeligt. Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid, at gymnastikken helt overvejende begrundes ud fra dens nytte og funktion. Det er øvelsernes sundhedsværdi, motionsgivende funktion, eller – mindre hyppigt – deres kosmetiske effekt, der i undersøgelsen fremhæves som det overordnede (se senere om gymnastikkens forhold til sundhed). I denne sammenhæng spiller æstetikken og det fælles udtryk på holdet en underordnet rolle. Seriebegrebet, som var betegnelsen for et æstetisk modul, er forsvundet fra de fleste hold. På de almindelige motionshold er fælles udtryk, fælles rytme eller samtidighed ikke noget absolut krav, og der foregår næsten aldrig individuel fejlretning, hvilket betyder, at deltagerne ofte udfører øvelserne forkert. Samtidig bliver uensartetheden på holdet stærkt fremtrædende.

Mens det generelt gælder, at mange af motionsgymnasterne ikke bruger mange ord på at fortælle om det konkrete øvelsesmæssige indhold, så er der dog et par undtagelser. Øvelsernes sværhedsgrad fremhæves fra flere sider som et afgørende element for udbyttet af gymnastikken, hvad enten niveauet opfattes som for højt eller for lavt. Med sværhedsgraden tænkes på såvel den fysiske intensitet som de koreografiske sammensætninger. Ligesom udfordringerne kan blive for store, kan de også blive for små. I den anden ende af skalaen oplever især deltagere med en lang tradition for deltagelse i gymnastik irritation, hvis musikens rytme ikke anvendes, eller hvis der direkte laves øvelser, som ikke passer til musikken. Tilsvarende efterlyses der koreografiske udfordringer. Selvom øvelsesvalget alligevel betyder noget for deltagernes valg af hold, er det imidlertid samtidig et kendetegn for motionsgymnastikken, at den indeholder en høj grad af rummelighed, og at der som udgangspunkt er plads til alle, der vil være med. Mange vil sikkert mene, at rummeligheden er et karakteristisk og sympatisk træk ved motionsgymnastikken. Fra en sundhedsmæssig og social betragtning er det hensigtsmæssigt, at der er idrætstilbud, hvor der er plads til alle uanset forudsætninger (uddybes senere).

Det synes altså legitimt at deltage på et hold, selvom man har svært ved at lave øvelserne synkront, enten fordi det går for hurtigt, eller fordi koreografien er for kompliceret. Rummeligheden understøttes yderligere af, at instruktørens rettelser overvejende er generelle og kun undtagelsesvis retter sig mod de enkelte gymnaster. Konsekvensen er, at øvelserne som nævnt ofte laves asynkront, men også at en del øvelser udføres anderledes, end det var tænkt. Selvom instruktøren har blik for deltagerens forskellighed og forsøger at tage personlige hensyn, er det åbenlyst, at der ikke skal "rettes ind til benet". Det er tilsyneladende vigtigere, at alle kan være med, mere end hvordan man er med. Det kan anføres, at DGI's satsning på "Målrettet træning" jo netop markerer, at de eksisterende motionsaktiviteter ikke er målrettede. Spørgsmålet er således, om motionsgymnastikken, da den opgav sit æstetiske og udadvendte formsprog og blev til *motionsgymnastik*, i et øvelsesmæssigt perspektiv ikke reducerede sig til et indadvendt og uambitiøst projekt? Hvis idealet alene er alsidighed, og hvis der ikke stilles formmæssige eller udførelsesmæssige krav, er alternativet så, at man kan slippe af sted med hvad som helst? Rummeligheden ser imidlertid ud til at være større "nedad" end "opad". Modsat indenfor sportens verden skal man ikke føre sig frem med sine personlige evner. Mest iøjnefaldende bliver denne problemstilling, hvis man med sine bevægelser stiller spørgsmålstejn ved instruktørens evner (fx ved at følge musikken eller ved at improvisere over de foreviste øvelser). I det hele taget ligger der i motionsgymnastikkens kultur reminiscenser fra holdgymnastikkens krav om ensartethed, der slår sig igennem som en underliggende forventning om at slutte op omkring det allerede fastlagte. Øvelsesvalg og musikvalg er ikke emner, der diskuteres, hverken i de sociale relationer i forbindelse med træningen eller med instruktøren. Medbestemmelse og demokrati er således ikke dyder, der praktiseres i relation til selve øvelsesvalget i motionsgymnastikken. Tværtimod stemmer man hellere med fødderne og bliver væk end bringer eventuelle utilfredsheder eller gode råd til torvs (mere derom senere under 'Forening og demokrati'). At deltagerne ikke har noget dybere motiv til eller nogen hensigt med deres medvirken, som det giver mening at signalere over for andre, betyder også, at der kun på de færreste hold er noget ønske om at deltage i opvisninger. Det sundhedsmæssigt-hygieniske motiv opfattes således som en privat sag, der ikke skal offentliggøres ved en opvisning. Motionsgymnastikken er dog ofte i en mellemstilling. Den kan være helt privat, men der er også motionshold, som deltager i opvisninger.

Det teknisk-performative

Der er naturligvis hold, hvor den tekniske træning, æstetikken og opvisningen er helt central. Det gælder ikke mindst landsdelsholdene, der ud over det udtagelsesbaserede repræsentations-hold tæller mini-, aspirant- og after-repræsentations-hold. Så er der de lokale, "klassiske" spring/rytme-hold, og ikke mindst i storbyerne finder man nye hold- og bevægelsesformer, der enten satser bevidst på at indoptage nye trends, målrettet mod det yngre, voksne publikum eller forholder sig afprøvende og legende til nye redskaber og opvisningsformer eller hold, der bevidst bevæger sig over mod den moderne, eksperimenterende dans. I undersøgelsen blev der sat spot på nogle af disse hold i København. Flere tendenser gør sig gældende: Øvelserne på danseholdene er overordnet karakteriseret ved at være teknisk udfordrende. Deltagerne er typisk erfarne, kvindelige gymnaster, som får prøvet sig selv af i en anden bevægelsessammenhæng. Der arbejdes meget med drejninger, bevægelse i forskellige niveauer og planer og med fokus på tid, kraft og kontakthold. Deltagerne fremhæver mange forskellige facetter af, hvad træningen kan give undervejs og efterfølgende. Der er dog bred enighed om, at det ikke er hold, hvor man kommer i konditionsmæssig topform, hvorfor flere da også går på andre hold eller dyrker aktiviteter som løb, svømning etc. Det er andre forhold, der er på spil såsom bevægelsesglæde, kropsbeherskelse og -bevidsthed. Hvorvidt og hvorledes danseholdene adskiller sig fra gymnastikholdene, var der forskellige meninger om. Nogle hævdede, at forskellen blot kunne henvises til bevægelsernes udformning, og at danseudtrykket i øvrigt var blevet en del af "gymnastikken" som samlebetegnelse. Danseelementerne kan altså ses som værende allerede integreret i gymnastikken – i hvert fald i dens bymæssige udformning. Andre forsøgte at lægge et skel mellem dansen og gymnastikken vha. begrebet "bevægelseslogik" i forsøget på at indkredse det centrale i undervisningen og bevægelsesmønstrene. At man i dansetræningen søger at finde indre kropslige stier frem for gymnastikkens ydre bevægelsesveje.

Udefra set, kan det konstateres, at træningen på de "ny-æstetiske" dansehold går meget på det æstetiske udtryk og den indre kropsfornemmelse. Desuden er gymnastikkens ofte stramme opstillinger opløst i meget flydende formationer med vægten lagt på intime og teknisk krævende bevægelser. Modsat motionsholdene er der en udbredt accept og brug af individuelle rettelser fra både instruktøren og deltagerne imellem. Der er en udbredt grad af involvering fra deltagernes side mht. forslag til ændringer, selvledede gruppeøvelser mm. Med dette in mente skal det påpeges, at deltagerne på de hold, som blev observeret, var øvede gymnaster, som havde været

igennem udtagelse. Avantgarde-holdene bygger altså i mindre grad på "for-alle"-ideologien. Som nævnt er der stor forskel på motiverne og interessen ved "gymnastikken", når man søger mere ned i nuancerne (jf. Hæfte II). Groft sagt kan man dele de forskellige typer op i motion, teknik og kropserfaring. Grænserne er dog flydende. Valget af fokus har stor betydning for, hvordan man relaterer sig til hinanden i gymnastiksalen, og hvor meget indflydelse man har på træningens forløb. Der synes at være en stigende kurve fra motion over teknik til kropserfaring, hvad angår tæthed i relationerne og mulighed for indflydelse. Det er instruktøren, der har det sidste ord, men især på gymnastik- og danseholdene er der stor indflydelse og ansvarspåtagelse, og der arbejdes mere koncentreret samtidig med, at der er plads til latter. Omvendt ser det ikke ud til, at relationerne uden for gymnastiksalen påvirkes synderligt, alt efter hvilken aktivitet, der er tale om.

Gymnastik i dag: at røre sig sammen i en forening!

Gymnastikken synes mest af alt at være en samlebetegnelse for et væld af aktiviteter, hvoraf man på nogle motionshold kan ane reminiscenser fra gymnastiktraditionen fra før 1950. Dette strøg af genkendelighed baserer sig især på de svingende bevægelser og så det underliggende krav om lighed mellem deltagerne. De seneste års udvikling af gymnastikken har budt på utallige nye koncepter med indførelsen af såvel nye hjælperedskaber som nye fysiologisk begrundede træningsprincipper. Midt i omskifteligheden har motionsgymnastikken fastholdt en position som grunden, hvorpå de nye figurer har tegnet sig. En mulig forståelse af motionsgymnastikken kan være at betragte den som den dominerende gymnastikkultur for voksne. Motionsgymnastikken bliver til fusionsgymnastik ved uophørligt at indoptage de nye træningsformers symboler og kropslige indhold. Dermed opnår motionsgymnastikken på den ene side at forny sig, både hvad angår form og indhold, og på den anden side opretholder motionsgymnastikken sin centrale og dominerende rolle som den aktivitetsform, de andre må spejle sig i forhold til.

For fusionsgymnastikken – forstået som motionsgymnastik, der hele tiden inddrager nye strømninger – er det et vilkår hele tiden at være i opbrud uden en fast definerbar kerne. På et af de observerede motionshold har man bevidst valgt at kombinere den traditionelle motionsgymnastik med Pilates og Effekt. Deltagerne er imidlertid ikke i stand til at udpege, hvilken del af træningen der er Effekt. Anderledes forholder det sig med Pilates, som uden at være upopulært stritter mod det billede og de fornemmelser,

som deltagerne forbinder med motionsgymnastik. Overgangen fra at arbejde med høj puls i den traditionelle motionsgymnastik til at ligge stille på gulvet i Pilates opleves som meget brat. Mens Pilates i kraft af sit anderledes øvelsesmæssige indhold gør opmærksom på sig selv, er det også værd at kaste et blik på det ubemærkede. Hvis Effekt ubemærket kan inddrages i den "traditionelle danske motionsgymnastik", kan man overveje, om motionsgymnastik mere eksisterer som en tænkt konstruktion end en idrætsdisciplin med alment accepterede normer for det konkrete, øvelsesmæssige indhold. Det kan således være en hypotese, at kittet, der binder motionsgymnastikken sammen til en kategori, i stedet skal findes som målet med træningen og i de praktiske og organisatoriske omstændigheder såsom tilknytningen til lokalområdet og foreningstilknytningen. Med andre ord: "gymnastikken" har ikke længere en fast, øvelsesmæssig kerne, men eksisterer mere som et begreb og et fænomen, der har "noget at gøre med at røre sig sammen i en forening". Begrebet er jo så tilpas bredt, at alle kan forbinde sig med det, uden at det nødvendigvis er det samme.

3. Ikke-konkurrence og regelfrihed

Den folkelige gymnastik har traditionelt set ikke beskæftiget sig med konkurrence. Mange opfatter måske fraværet af konkurrence som det vigtigste, når man skal forsøge at forklare, hvad der ligger i dette begreb. Men rent faktisk blev konkurrence først rensat ud i 1900-tallet, og man deltog endda med konkurrencehold ved OL i Sverige 1912 og Antwerpen i 1920. Gymnastikken var jo startet i skytteforeningerne, som blev oprettet fra 1860'erne, og her var konkurrencen og præmierne et centralt element i idrætsudfoldelsen. Selv inden for den svenske gymnastik fandt der konkurrencer sted, f.eks. ved landsstævnet i 1894 (Madsen 2005: 16ff.). Især fra 1920'erne, hvor gymnastikken for alvor søgte at selvstændiggøre sig ift. skydningen, blev konkurrenceelementet formelt set afskaffet. Det skyldtes ikke mindst, at gymnastikken havde udviklet sig i nye systemer, som stod på skuldrene af den svenske gymnastik, men var mere selvstændige, dynamiske og præstationsorienterede. Ydermere blev der oprettet gymnastikhøjskoler, som havde stor betydning for udbredelsen af de nye systemer. Med de mange delingsførerafdelinger på landets højskoler og oprettelsen af Gymnastikhøjskolen i Ollerup og Snoghøj Gymnastikhøjskole i hhv. 1920 og 1925 fik gymnastikken konsolideret sig så meget, at man kunne tage kampen op mod sporten. Det fik man også brug for. I 1930'erne blev boldspillene meget populære, især for mændenes vedkommende.

Ved at fralægge sig den formelle konkurrence som drivkraft har man i den folkelige gymnastik haft mulighed for at lægge luft til andre (krops)kulturer og hævde et særligt bidrag til det ideelle ungdomsarbejde, hvor det var fællesskabet og samarbejdet, der var i centrum, og ikke den individuelle præstation og konkurrenceorienteringen. Man kunne her hævde en særlig kollektiv bevidsthed og folkelig karakterdannelse, der afspejlede landbokulturens selvforvaltning og andelstænkning. Når det er sagt, skal det fremhæves, at konkurrenceelementet på ingen måde var helt fraværende. Til turnéholdene, der rejste udenlands, var der udtagelse, og der var ikke mindst uformel konkurrence mellem (gymnastik)højskoler og amtshold til landsstævnerne. Der var altså kamp om en anerkendelse, og trods det folkelige lighedsideal en vis differentiering mellem de dygtige og de mange.

Selvom konkurrenceelementet også i dag er fraværende, er dygtiggørelse og præstation nu som før en væsentlig drivkraft for gymnasterne. Det gælder især

opvisningsholdene, mens også f.eks. for deltagerne i den funktionelle mærkevaregymnastik som Pilates og den nyæstetiske gymnastik som på Modern Danceholdene er især dygtiggørelsen et afgørende motiv for idrætsudøvelsen. Flere af de mere progressive hold i København fremhæver dobbeltheden i dygtiggørelsen, dels som teknisk forbedring og dels som inderliggørelse – at få bevægelsen "ind under huden" og arbejde frem mod en "bevægelseslogik", der bryder med den forudbestemte skematik: først en sidebøjning til den ene side og så en sidebøjning til den anden side for i stedet at inddrage forskellige bevægelser, der naturligt kan afløse hinanden i en form for *flow* frem for føring. Det, man også kan iagttage, er, at der synes at være en voksende afstand mellem den performative "vis-dig-frem" og den teknisk-inderliggjorte "føl-dig-frem"-gymnastik og så fusionsgymnastikken, hvor man ikke finder den samme motivation for hverken præstation eller dygtiggørelse.

Regelfrihed

Mens sporten er karakteriseret ved en idé om "fælles spilleregler", der regulerer rammen inden for hvilken, man konkurrerer individuelt eller hold mod hold, var – og er – gymnastikken kendetegnet ved en forestilling om "det fælles bedste" (Korsgaard 2001: 30). Det betød, at sporten måtte reguleres gennem regler og håndhæves af dommere, mens gymnastikken principielt var regelfri og kunne ophæves til bedømmelse af publikum og særlige notabiliteter. Den formelle regelfrihed er altså – i lighed med det formelle konkurrencefravær – én af hjørnesteenene i den folkelige gymnastik. Igen skal begrebet "formelle" fremhæves. For nok var og er der ingen formelle regler, men en lang række underforståede normer – konventioner – som tilsammen udgjorde en stærk form, som var i stand til at genskabe en særegen kultur. I stedet for regler kan man i gymnastikken tale om formler, der skal udfyldes. Opvisningen er et billede på sådan en formel, hvor der er en lang række faste ritualer, der opretholdes og sættes i spil hvert forår. Her kan man skelne mellem regelfriheden i hhv. gymnastikkens indhold (øvelser), træning og fremførelse, og pege på, at man i gennem den stærke forenings- og uddannelsestradition (højskoler, kurser osv.) har oplært generationer til særlige gymnastiske systemer, omgangsformer og ritualer.

Man kan hævde, at regelfriheden i nogen grad relativiseres af, at der indenfor spring/rytme-gymnastikken (den ellers traditionelle "folkelige" opvisningsgymnastik) afholdes konkurrencer under Danmarks Gymnastik Forbund (DGF) under Danmarks Idræts-Forbund (DIF). Mange af de dygtige gymnaster på f.eks. repræsentationshold og

Verdensholdet har et ben med i begge lejre, og det må formodes, at der sker en vis afsmitning fra konkurrencegymnastikken, hvor der er regler for indholdet.

På den anden side kan man hævde, at regelfriheden i gymnastikken under DGI netop betyder, at man her går andre veje. Det er i princippet op til den enkelte forening, hvilke gymnastikformer den vil beskæftige sig med, og den enkelte instruktør kan forme og udvikle sit hold uden at skele til formelle regler for øvelserne og deres sammensætning. I takt med at fælles normer for den 'rigtige gymnastik' næsten er forsvundet, og instruktørerne i mindre grad end tidligere bygger deres gymnastik på bestemte systemer og gymnastik-koryfæer, kan instruktørerne sætter deres eget personlige præg på holdet (gælder dog især i fusionsgymnastikken). Det giver i princippet større mulighed for udvikling og fornyelse, end den regelbestemte sport gør. Derfor har instruktørerne og de mange kurser, hvor de kan hente inspiration, en helt afgørende betydning i gymnastikken. Det er et emne, der kunne fortjene en undersøgelse.

4. For alle

Centralt i den folkelige gymnastiktradition har stået idealet om en kropskultur, hvor alle kan være med uanset forudsætninger. Gymnastikken var en folkesag, og derfor skulle den være enkelt og tilgængeligt anlagt. Det var et kernepunkt, at den hvilede på frivillighedens principper, og at den ikke på forhånd udelukkede nogen. Det "demokratiske" stod i høj grad i modsætning til "det aristokratiske", noget, der på forhånd var forbeholdt de få, de bedste og de privilegerede (Madsen 2003: 187). Det kan i dag synes åbenlyst, at den idrætslige udfoldelse er for alle, men den organiserede "fritidsidræt" for den brede befolkning blev først gjort mulig op igennem 1800-tallet og fik først et egentligt gennembrud i 1900-tallet. Gymnastikken skulle ophæve den enkelte, så man kunne løfte i flok og omdanne sig fra en almue til et folk. Man kan sige, at der var tale om en dobbeltbevægelse. Dels skulle gymnastikken integrere folk horisontalt, dvs. få dem på lige fod, dels skulle den hæve folket vertikalt – op og væk fra den politiske og kropslige trældom (Madsen 2003: 188).

Det er vigtigt at understrege, at det deltagelses-demokratiske budskab blev knyttet til æstetiske idealer. At gymnastikken skulle være for alle betød ikke, at alle blot skulle røre sig så meget og så godt, de nu kunne – som man måske er tilbøjelig til at mene i dag. Som nævnt var der tale om æstetiske krav – ved at tegne rette linjer og geometriske mønstre skulle gymnastikken vise en samklang, rankhed og en dynamik, som forbandt den konkrete praksis med "punktet udenfor", dvs. politiske og åndelige mål. Gymnastikken skulle være mere end blot tidsfordriv og fornøjelse. Den skulle have et mål udenfor sig selv, og her var æstetikken forbindelsesleddet til idealerne om sundhed, politisk/folkelig kamp og fædrelandskærlighed. K.A. Knudsen, gymnastikinspektør på Statens Gymnastikinstitut og ivrig forkæmper for den svenske gymnastik, skrev, at netop kravet om skønhed var det, der gjorde den lingske gymnastik demokratisk, ja ligefrem almenmenneskelig (Knudsen 1943: 148/Korsgaard 2001: 67). Det var altså både forhåbninger om, at gymnastikken kunne medvirke til både at forløse nogle klasse-mæssige og folkelige utopier og frigøre nogle almenmenneskelige potentialer. Gymnastikken blev simpelthen sat ind i et grundtvigiansk fortolkningsramme – og den kunne – ikke mindst qua det stærke billede, at gymnastikken var for alle – symbolisere og ritualisere det historisk-poetiske livssyn.

At gymnastikken skulle være for alle, havde flere betydninger end det, at den skulle være enkelt opbygget og tilgængelig. Det betød også, at den skulle være uafhængig af diverse "gymnastikapparater". Ved den svenske gymnastiks gennembrud i Danmark i 1880'erne blev springbrættet faktisk sat i skammekrogen, og det gav voldsomme dønninger, da Kristian Krogshede, forstander for Gerlev Idrætshøjskole, i 1950'erne for alvor inddrog minitrampolinen. Skepsissen mod apparaterne kan måske være svær at forstå i dag. Det handlede ikke så meget om sikkerhed – som det senere kom til – men mere om, at disse hjælpemidler ikke passede ind i den overordnede ideologi, at gymnastikken skulle være for alle, som dels havde en social dimension, dels en kulturpolitisk dimension. For det første var man skeptisk overfor, at foreninger skulle investere i dyre gymnastikredskaber. For det andet anfægtede "hjælpemidlerne" det kulturpolitiske budskab, at man indenfor landbo-gymnastikken kunne selv – billedliggjort ved, at gymnasterne kunne beherske tyngdekraften alene ved hjælp af kroppen i sig selv. Og dermed afspejle spændstighed og selvdisciplinering gennem daglig træning.

Repræsentationsholdene

Et andet dilemma, som allerede er berørt i det ovenstående, var og er forholdet mellem de dygtige og de mange. Det var ikke kun omkring turnéholdene i 1920'erne og frem, at spændingen mellem idealet "for alle" og en udtagelsespraksis, der kunne skille de bedste ud, kom til udtryk. Ikke mindst i slutningen af 1950'erne, hvor amts-eliteholdene opstod. I 1956 deltog Johs. Lyngsgaard i et svensk landsstævne med et udvalgt amtshold under navnet Sorø Amts Elitehold. Flere udvalgte amtshold kom efterhånden til, og begrebet "repræsentationshold" (som regel forkortet til "rep.-hold") vandt indpas, idet man fra De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeningers (i dag DGI) side ikke brød sig om elitebegrebet (Madsen 2003: 256). De første rep.-stævner – altså lukkede stævner for udtagne gymnaster indenfor de enkelte amter – fandt sted fra midten af 1960'erne, og herfra har rep.-holdsgymnastikken gået sin sejrsgang i gymnastikmiljøet. Men også denne praksis og institution har selvsagt været udsat for kritik, fordi den baserer sig på udtagelse og frasortering af de mindre dygtige gymnaster. Ved at bruge betegnelsen "repræsentationshold" har man dog behændigt signaleret en forskel til sportens elitelogik og -system. Man lader her de dygtige repræsentere de mange og ikke kun sig selv. Gymnasterne skal gå på et lokalt hold for at komme på det amtslige (i dag landsdels) repræsentationshold. Derved havde og har man fået mulighed for at operere med en slags lokal elite, men uden helt at forlade det demokratiske i og med, at der er tale om

repræsentation. I midten af 1980'erne begyndte ledere og debattører at diskutere, om en "folkelig elitegymnastik" eller en "folkelig gymnastikelite" var noget, man burde forholde sig til og dyrke. Fra organisationernes side var der dog ikke den store opbakning. Havde man en elite, var det ikke noget, man ville gøre stads ud af. Særligt ikke økonomisk, da det ikke kunne indpasses i fortællingen om en folkelig idræt, hvor alle skulle have lige og forbedrede vilkår (Madsen 2003: 271).

Op gennem 1980'erne og 1990'erne blev rep.-holdene dog konsolideret i det gymnastiske billede, og de gav anledning til kritik og dialog. Til gengæld betød skiftet til rep.-holdsgymnastikken – en elitepraksis – som den primære målestok, at man ikke længere knyttede den sundhedsmæssige diskussion til de æstetiske udfoldelser, ligesom det folkelige budskab om gymnastikken som værende "for alle" havde svære kår. At der i 1990'erne var ved at ske en spaltning mellem fortællingen om den tætte sammenhæng mellem rep.-holdenes præstationsorientering og det daglige virke i lokalforeningerne kunne heller ikke skjules. F.eks. blev kravet om gymnasternes deltagelse i den lokale gymnastik som forudsætning for rep.-holdsdeltagelse omgået. Det var ellers et påbud, der netop skulle sikre enhedsforestillingen. Trods en kraftig kritik af disse brud på retningslinjerne lød der også røster, som forsvarede denne praksis som et opgør med traditioner og gymnastisk stilstand. Rep.-holdene gav altså anledning til kritik, men de var på samme tidspunkt stærkt forankret i den gymnastiske og organisatoriske struktur. Og så viste de nye veje i gymnastikken. Det var en praksis, man ikke kunne og ville komme uden om.

Landsstævnet som manifestation

I 1994 inviterede DGI's gymnastikudvalg for første gang amternes rep.-hold til at deltage ved et landsstævne i Svendborg. Hermed blev denne hold-, gymnastik- og deltagelsesform ophøjet til at være en del af den folkelige gymnastiks manifestation *par excellence*. Praksis havde i nogen grad fjernet sig fra det deltagelsesdemokratiske ideal. Budskabet om, at gymnastikken var "for alle", måtte finde nye praksis- og iscenesættelsesformer at støtte sig til (Madsen 2003: 271 ff.). Ikke mindst, fordi man i DGI i 1994 enedes om at oprette et Verdenshold eller DGI's Turnéhold, som det officielt blev benævnt. I den nye samlingsorganisation fra 1992 tonede man nu rent flag og gik i brechen for en folkelig elite, som det hed. Til gengæld fik man fra 1990'erne for alvor fat i en manifestation, der kunne give det deltagelses-demokratiske aspekt fylde igen, nemlig landsstævnet, som i Svendborg 1994 havde godt 41.000 deltagere, en enorm eskalering

historisk set og en anseelig forøgelse fra stævnet i Horsens 1990 med 26.000 deltagere. Det deltagelsesdemokratiske aspekt – gymnastik for alle – havde fundet en ny form i de store landsstævnehold. De afspejlede godt nok ikke længere foreningsgymnastikken eller sundhedsdimensionen – her indbød de store stadions, opført til den særlige lejlighed, mere til spektakulære opstillinger og forflytninger, store bevægelser og inddragelse af diverse vimpler, "kostymer", beklædningsgenstande osv. – men det var og er en stærk manifestation af en folkelig opbakning og tilslutning til gymnastikken.

Velfærdsideal frem for lighedsideal

Man kan sige, at gymnastikken fra 1960'erne og frem til i dag har udtrykt et "velfærdsideal" – at flest mulige dyrker gymnastik og motion – frem for et "ligheds- og integrationsideal" – at der er plads til alle på samme hold. Nærværende undersøgelse viser, at der er en tendens til en yderligere differentiering, idet der ikke kun på lands- og amtsplan (Verdens- og rep.-hold), men også på foreningsplan er en stigende grad af udtagelsesprocedurer. Det betyder på den ene side, at gymnastikken nærmer sig andre idrætsgrene, hvor der gives mulighed for dygtiggørelse og eksperimentering for folk på samme niveau – og at man derved gør den mere attraktiv og trendy. På den anden side kan gymnastikkens egenart og deltagelses-demokratiske potentiale blive udvandet. Tendensen til, at holdene bliver mere og mere specialiserede, og den tiltagende praksis omkring udtagelse er en udfordring for gymnastikkens folkelighedsideal. Ikke blot for den enkelte gymnast, der således ikke kan vælge frit, og for den overordnede politiske holdning til idrætten, men også for fordelingsproblematikken: Når de dygtige avantgardehold har udtagelse, sætter nye standarder og skal konkurrere med andre trend-sættende idrætsmiljøer, skal de vel også have de bedste betingelser – instruktører, træningstider og -steder?

Set i lyset af udviklingen med foreningsbaserede motionscentre, mærkevaregymnastikkens succes, tværgående tiltag som målrettet træning og de mange tilbud om forskellige motionsformer, er der en udvikling af velfærdsidealet i retning af det, man kunne kalde et "sundheds- og udbudsideal" – at der er *plads til alle* på *forskellige* hold. Det afspejler sig ikke mindst i foreningsundersøgelsen (Hæfte IV), hvoraf det fremgår, at lederne i de fremadrettede foreninger i stor udstrækning søger at give et så stort og varieret udbud i træningsformer som muligt – også selvom de ikke anser dem alle for at være lige "folkelige", dvs. i tråd med traditionen og forestillingen om et særligt fællesskab omkring gymnastikken. Udfordringen i dette sundheds- og udbudsideal er

eller burde være den kvalitetsmæssige dimension – at man samtidig med, at man søger at udvide udbuddet, også sikrer kvaliteten i såvel øvelsesvalget og -udførelsen som organiseringen deraf (se afsnit om "Øvelserne"/"sundhed"). Dette kræver dog megen ekspertise, men undersøgelsen viser – i forhold til de foreningsbaserede motionscentre – at det faktisk kan lade sig gøre at engagere (delvis) ulønnede og frivillige kræfter til instruktion og administrativ/praktisk organisering og gennemførelse. På sigt vil det kræve et stort engagement fra de frivilliges side og til selve foreningsorganiseringen, hvis de foreningsbaserede motionscentre virkelig skal være et alternativ til de kommercielle. DGI synes dog at være opmærksom på dette. Senest har DGI Træningskultur i samarbejde med en række foreninger udviklet en kvalitetsmodel for 'fitness i forening', som tager sigte på at øge kvaliteten i foreningsmotionscentrene. Man kan ligefrem opnå en certificering fra DGI, hvis man lever op til en række kvalitetskrav. Et begreb og en tankegang som man normalt ikke har brudt sig om i den frivillige verden, men som her synes inspireret af både den offentlige og den kommercielle sektor, hvor kvalitetsmærker og certificering er meget udbredt.

5. Det hele menneske

Det er karakteristisk for gymnastikken, at den gennem historien har været tillagt en betydning udenfor aktiviteten i sig selv, dvs. haft et formål, der rakte ud over selve idrætsudfoldelsen. Skyttebevægelsen, som gymnastikken voksede ud af, var fra starten i 1861 indvævet i en ideel sag, nemlig forsvaret af fædrelandet. Det var vigtigt, at det foregik udenfor statens regi, idet skytterne skulle udøve deres aktivitet på frivillig basis. Skydningen blev endvidere organiseret i en demokratisk foreningsstruktur, så man kunne mødes på tværs af kald og stand. Den skulle nemlig være folkelig og fremme samkvem mellem de forskellige samfunds- og aldersgrupper (Madsen 2006: 21). I 1864 led Danmark i forlængelse af den nationale mobilisering et forsmædeligt nederlag til Preussen. Grænsen blev rykket til Kongeåen, og hermed opstod et sydligt, dansk mindretal på den tyske side. Den nationale samling blev en ledetråd for skytte- og gymnastikbevægelsen fremover. Nok var en stor del af landet tabt, men længslen efter og kampen for genforening skabte en kulturel samling indadtil. Det var her, der skulle oprustes.

Gymnastikken som del af en folkelig opblomstring

Med den svenske stillingsgymnastik – udviklet af svenskeren Pehr Henrik Ling (1776-1839) – fik man i de folkelige bevægelsesmiljøer en form for kropskultur, der med lidt velvilje passede ind i den folkelige opblomstring, som også kom til udtryk i andelsbevægelse, forsamlingshus, efter- og højskoler. Selvom der i Danmark var en stærk, grundtvigiansk inspireret landbokultur, blev man politisk holdt fra fadet indtil systemskiftet i 1901, hvor Venstre – den dengang politiske gren af den grundtvigianske bevægelse – kom til magten. Men måske netop derfor oprustede man stærkt på den kulturelle og uddannelsesmæssige front. Her blev den svenske gymnastik inddraget, fordi den – mente man – kunne noget andet og bedre end sportens konkurrence og den såkaldt "tyske" gymnastik med dens akrobatiske virkemidler. Der var tre elementer, der tilsammen gjorde den svenske gymnastik brugbar i landbokulturen:

- Den var "videnskabeligt" funderet og dermed sund – de konstruerede øvelser baserede sig på en bearbejdning af kropsstammen og de enkelte kropsdele.

- Den var demokratisk – dels kunne alle være med, og dels var øvelserne i sig selv "demokratiske" – en sidebøjning til den ene side skulle modsvares af en sidebøjning til den anden side.
- Endelig var den opdragende – gymnasterne måtte ranke og indrette sig sammen under fælles kommando.

Med dette udgangspunkt blev den svenske gymnastik i Danmark anset for at være et vigtigt element i den folkelige og demokratiske vækkelse i 1800-tallet. Ikke mindst, fordi den i højskole- og foreningsmiljøer blev koblet til det talte ord. Her tog man ansvaret for og på sig selv, og gymnastikken kunne ved opvisninger anskueliggøre dette medborgerlige perspektiv, give det kød og blod så at sige. Sangen, talen og gymnastikken blev en stærk treenighed i den folkelige gymnastikkultur.

Sammenhæng mellem krop og sjæl

Med til at fremme den svenske gymnastik og gøre den til en del af den grundtvigianske fortælling var uden tvivl, at bevægelserne hurtigt blev indoptaget i den danske folkehøjskole. 1884 er her et årstal, der har haft stor betydning for gymnastikkens selvstændiggørelse og selvforståelse. I dette år skete der nemlig det, der senere er blevet kaldt "miraklet i dansk idrætshistorie". Et nybygget øvelseshus på Vallekilde Højskole blev indviet under festlige former den 25. februar. 56 karle under ledelse af lærer N.H. Rasmussen viste svensk gymnastik foran et stort publikum. Forstander Ernst Trier holdt hovedtalen, hvor han formulerede det mytologiske grundlag for det, der senere blev kendt som den folkelige gymnastikbevægelse – at der var en inderlig sammenhæng mellem krop og sjæl, og at gymnastikken kunne og skulle indgå i arbejdet med *det hele menneske*. Ideen var, at mennesket var mere end et stykke fysisk natur – det var også et åndfuldt væsen, som var en del af en større guddommelig plan. Gymnastikken skulle ikke blot styrke legemet, men også bidrage til erkendelse. Ved at koble sangen og (sam)talen til gymnastikken kunne den blive mere end blot træning af et objekt, kroppen. Denne svenske gymnastik kunne gennem den videnskabelige tilrettelæggelse, æstetiske udformning og kollektivistiske orientering fremkalde en fornemmelse for, at man var en del af noget større, et folkeligt fællesskab, der kaldte på frivillighed, ansvarspåtagelse og selvdisciplinering. For forfatteren og højskolemanden Bukdahl var det folkelige et spørgsmål om "punktet udenfor", dvs., at idrætten og sporten skulle have et formål, der lå ud over aktiviteten i sig selv. Legemsøvelserne skulle med andre ord indgå i en folkelig ungdomsopdragelse, hvor balancen mellem det sjælelige og kropslige skulle dyrkes og

holdes ved lige. Gennem legemsøvelser eller rettere gymnastik, som var den ideelle udfoldelse, skulle ungdommen altså forbinde sig til det livsoplysende: "Der er en himmel over idrætspladsen, og der er et land udenom den", som Bukdahl så poetisk udtrykte det (Madsen 2003: 74).

Det hele menneske og/eller folkesundhed?

Især talen om "det hele menneske" er noget, der har hængt ved op gennem den folkelige idræts historie til i dag. Mens "punktet udenfor" mere betegner en særlig forståelse, der er knyttet til en epoke, der randt ud i 1960'erne, er "det hele menneske" et udtryk, der ikke bare har overlevet helt op til i dag, men som også har været retningsgivende for selvforståelsen og den folkelige idræts idemæssige bidrag til fritidens kropskultur. Det skyldes ikke mindst, at "det hele menneske" var et meget stærkt og fremadrettet billede og en betegnelse, der altså allerede blev formuleret af Ernst Trier i 1884. Og at det efter 1960'erne stadig var holdbart som pejlemærke, fordi det var tilpas fleksibelt og i øvrigt faldt godt i tråd med de New Age-bevægelser (gen- og sammentænkning af forskellige østlige kulturer samt nye former for spiritualitet og kosmologi (Korsgaard 1997: 445)), der fra 1970'erne fik vind i sejlene. De Danske Gymnastik- og Ungdomsforeningers jubilæumsbog fra 1979 bærer netop titlen "Det hele menneske". Hvad ligger der så i dette begreb? Som nævnt er det så rummeligt, at det gennem tiden har kunnet holde til lidt af hvert, men hovedstrømningen er nu som dengang, at der er en inderlig sammenhæng mellem krop og sjæl, og at idrætten, når den kobles til samtale og refleksion, kan bidrage til en forståelse og belysning af denne forbindelse. Udtrykket "det hele menneske" vedrører oplysning af og om menneskelivet generelt, men handler også om at finde en balance for den enkelte mellem en ensidig dyrkelse af kroppen hhv. det intellektuelle. Fra 1990'erne er talen om "det hele menneske" mere eller mindre forstummet, mens udtrykket om "det folkelige" og "folkelig idræt" har hængt ved op til 2000'erne. Bl.a. i takt med at (folke)sundhed har vundet så stor indpas i de nye idrætspolitiske formål og strategier, er disse begreber blevet skiftet ud. Ved DGI's årsmøde i 2004 kom sundhed for første gang med i formålsparagraffen, der går på at "styrke de frivillige foreninger som ramme om idræt med vægt på fællesskab, udfordring og sundhed for at fremme foreningslivets folkeoplysende kvaliteter" (DGI's formål, § 2). Med ord som fællesskab, udfordring og sundhed har man søgt at sætte en nutidig dagsorden på en historisk klangbund. Netop formålsændringen i 2004 fik enkelte røster til at spørge efter både den ene halvdel af det hele menneske, nemlig den åndelige dimension, og "punktet udenfor",

men tiden synes at være løbet fra den mytologiske forståelse af den såkaldt folkelige idræt. Ikke mindst, fordi man siden DGI's dannelse i 1992 har søgt en mere pragmatisk indflydelsespolitik. Der kan historisk-idealistiske programerklæringer stå i vejen for at få del i ressourcerne og den sundhedspolitiske legitimering. På den anden side kan denne ændring i strategi og selvforståelse ende med, at det bliver svært se forskel på idrættens hovedorganisationer og det indhold og de oplevelser, der gives.

Der er ingen grund til at tro, at gymnaster og ledere tilbage i tiden konstant tænkte sig ind i en større sammenhæng. Meget tyder på, at de unge mest af alt mødte op for at få en "god gang gymnastik". Det ændrer dog ikke ved, at gymnastikken og ikke mindst festerne og stævnerne gav anledning til, at man sprogliggjorde en lang række erfaringer og utopier, og at selve det gymnastiske indhold og udtryk ansporede til debat og samtale. På den anden side kan det ses som en frigørelse, at man ikke længere opererer med "et punkt udenfor", at gymnastikken – og idrætten generelt – ikke skal være middel til noget andet, men være et mål i sig selv. Og dog: hvis idrætten skal spændes for folkesundhedsvognen, er man måske tilbage i middel-tænkningen, nu blot i en statslig logik frem for civil-demokratisk længsel?

6. Sundhed

Den folkelige gymnastik har altid været forbundet med sundhed. Øvelserne tager sigte på at træne kroppen og rette op på de skavanker, tilværelsen påfører den enkelte. Derfor er det også et centralt ideal i denne gymnastiktradition, at træningen skal være alsidig og afvekslende, så hele kroppen bliver trænet. I mange år var opmærksomheden rettet mod de stive led og bøjede rygge, som det hårde fysiske arbejde på landet resulterede i. I dag er det manglen på fysisk aktivitet i hverdagen, som er hovedproblemet, og dermed får kondition og styrketræning en større vægt i træningen. Sundhed er på mange måder blevet et hurra-ord i den politiske verden og hele den samfundsmæssige sfære. Både staten, kommercielle aktører og frivillige organisationer involverer sig, påbyder og tilbyder sundhedsfremmende foranstaltninger. Ikke mindst idrætten – og her især foreningerne – er der store forventninger til, og DGI og de øvrige idrætsorganisationer byder sig til.

Det er tydeligt, at DGI og mange gymnastikforeninger byder kraftigt ind på sundhedsområdet og med god grund. Her er en samfundsopgave, man som en idrætsorganisation, der principielt fastholder, at menneskekroppen kan bruges til andet end konkurrence, kan bidrage til. Det er ligeledes tydeligt, at deltagerne i nærværende undersøgelse har taget budskabet til sig. Sundhed ligger i top, når der spørges til motivationsfaktorer. De aktive i gymnastik og beslægtede træningsformer tilslutter sig i lidt højere grad end øvrige idrætsaktive de sundhedsrelaterede begrundelser for at dyrke idræt og motion, og de tilslutter sig i mindre grad end andre idrætsaktive de konkurrence- og præstationsorienterede begrundelser og de sociale begrundelser. Dette gælder, uanset om man dyrker motion i en forening eller udenfor. Den eneste større forskel er, at det sociale tillægges langt større betydning hos foreningsmedlemmerne, end de aktive under andre organiseringsformer gør (Ottesen og Ibsen 1999) (jf. Hæfte I og II).

Hvor reel er interessen for sundheden?

Her kan dog peges på flere paradokser og udfordringer. Selvom enhver idrætsleder vil skrive under på, at idræt er sundt, så er det ikke ensbetydende med, at foreningen er målrettet mod sundhed. Det viser svarene fra en stor foreningsundersøgelse på Fyn fra 2004, hvor kun 4 pct. af idrætsforeningerne – og deraf ingen gymnastikforeninger –

svarede, at de beskæftiger sig med aktiviteter inden for 'sundhed og sygdom' (fx 'forebyggelse og sygdomsbekæmpelse', 'handicap' eller 'misbrug'). De undersøgte foreninger i denne undersøgelse har heller ikke større tanker om at fremme folkesundheden, selvom alle foreningerne – både motionscentre og store gymnastikforeninger - har forsøgt sig med hold, der tager sigte på at fremme særlige gruppers sundhed og helbred, fx for overvægtige børn, ældre og kræftpatienter. Men kun en enkelt af de otte undersøgte foreninger skilter med visioner eller ideelle formål, hvor sundhed nævnes, og generelt tvivler foreningerne på, at de kan bære opgaven. Nogle synes, at det offentlige stiller for store krav for at medvirke, andre tror ikke, det er muligt at skaffe instruktører til aktiviteter i dagtimerne, og endelig er der også foreninger, som har erfaret, at de ikke kan engagere medlemmerne og de frivillige i de mere sundhedsorienterede aktiviteter.

Fra DGI's side risikerer sundhedssatsningen – som jo skulle flyde ud i foreningerne og ind i deltagernes hoveder og kroppe – at blive en forlængelse af en statslig logik, der primært ser på idrætten som et nyttigt middel til at skabe sunde borgere. Når idrætten – i dette tilfælde gymnastikken og beslægtede træningsformer – i så høj grad bliver fremført og legitimeret gennem sundhedsaspektet, er der en tendens til, at idrættens øvrige kvaliteter og værdier trænges i baggrunden. Det er jo selvsagt svært at være uenig i, at det er vores egen krop og vores eget ansvar, men spørgsmålet er, om ikke dette bud enten er blevet til et formynderisk: "Du skal gøre disse øvelser i den og den rækkefølge og på denne måde, og hvis du ikke passer disse forskrifter, er det værst for dig selv" eller er reduceret til "du må lave øvelserne, som du selv vil, det er jo din egen krop, og vi kunne aldrig finde på at blande os med rettelser".

Er gymnastikken sund?

Motionsgymnastikken og beslægtede træningsformer – i foreninger som andre steder – kan være problematisk ud fra et sundhedsperspektiv, fordi den indoptager genrer og redskaber, der kræver visse forudsætninger. Eller antager former som f.eks. i aerobic, hvor mange af deltagerne ikke er i nærheden af at komme ud i bevægelserne, hvis de da ikke laver dem forkert eller slet ikke er egnet til dem med den fysik, de har. Knap kommer man op på stepbænken med den ene fod, før den skal noget andet. Helt og rigtigt kommer den aldrig til at stå. Der er mange mere *fancy* bevægelseformer end den traditionelle motionsgymnastik. Måske er det mere *in* at sige "Jeg går til Step" end "Jeg

går til gymnastik"? Den megen snak om sundhed støder her på en praksis med øvelser, der ikke matcher de to bagerste rækker.

I interviewene med deltagerne støder man på den gamle overbevisning, som ellers burde være udryddet i 2007: 'Det skal gøre ondt, før det er godt'. Flere fortæller, at den gode træning viser sig som ømhed den næste dag. Kan man knap kravle op ad trappen, så har det virkelig været en god gang gymnastik! Eller også den med sveden: alle sveder = alle er glade = alle bliver sunde.

Man kan vove den påstand, at for mange af de utrænede og/eller overvægtige havde det været bedst, om de havde holdt sig til trappen derhjemme! Men igen: man må jo ikke blande sig, den personlige henvendelse føles måske intimiderende. Her er et dilemma: Folk vil bare arbejdes igennem, have fysisk arbejde og mental afslapning. Det anonyme fællesskab, den anonyme motion uden "krav". Det er ikke instruktørerne, der er problemet, men kunne sundhed i DGI-sammenhæng ikke dreje sig om at skabe forsvarlig og involverende motion, hvor man kan tale om kvalitet i øvelserne frem for blot at spørge: "Sveder I?". "JA!". "Er det sjovt?". "JAAA!".

Tre scenarier for gymnastikkens bidrag til sundheden

Af udviklingen kan vi se tre scenarier for gymnastikkens rolle for sundheden: I det første scenarium byder gymnastikforeningerne sig til med en mangfoldighed af aktiviteter og tilbud, som motionstrængende danskere efterspørger. Gymnastikforeningernes force er, at tilbudene som regel er billigere end de kommercielle tilbud og mindre påtrængende end offentlige evidens-baserede tilbud ('vi ved, hvad der er godt for dig'). I foreningsgymnastikken kan alle være med på den måde, hver især har lyst til og interesse for – uden sundhedsmæssige formaninger og personlige rettelser. Det er helt op til den enkelte, hvad man vil have ud af det.

I det andet scenarium lægger gymnastikken og foreningerne sig i slipstrømmen af den statslige sundhedslogik. Foreninger byder sig til og indgår aftaler med kommunen om motionsaktiviteter for grupper, som det offentlige etablerer særlige programmer for. Det kan fx være aktiviteter for overvægtige børn, samarbejde med skolefritidsordninger om gymnastik efter skoletid, særlige tilbud for ældre eller motion for borgere, der er blevet ordineret 'motion som medicin'. For at påtage sig disse aktiviteter vil kommunen stille krav til både aktiviteter, der skal være evidens-baseret, og instruktørerne, der skal være uddannet i motion og sundhed. En konsekvens af dette er større professionalisering –

såvel i faglig som økonomisk forstand – i foreningen. Til gengæld vil foreningen også tage sig betalt for denne opgave. Noget for noget.

I det tredje scenarium er sundheden hverken et formynderisk, statsligt eller et personligt, individuelt anliggende. Her har fællesskabet om gymnastikken en anden og videre rolle end at være et lystbetonet og uforpligtende samvær om motion – ved at man blander sig, ikke formynderisk foroven, men involverende og gensidigt forpligtende. Det centrale i denne gensidighed er fælles kropslig erfaring, sunde gode bevægelsesvaner samt kropslig sanselighed og lyst. Altså en stræben efter det fælles bedste, men med forskellige veje.

7. Æstetik og opvisninger

Opvisningen har traditionelt stået centralt i den folkelige gymnastik, som først og fremmest trivedes i landbokulturen, hvor den fra sidst i 1800-tallet fik en særlig og kulturbærende betydning. Her kunne man skabe et "eget offentligt" rum, hvor man viste sig for hinanden og for andre. De træge og duknakkede landbrugskroppe kunne nu fremvises som dynamiske og ranke medborgerkroppe. Man gjorde sig sund sammen – for sig selv, det lokale samfund og for det store samfund, nationen. Yderligere skabte opvisningen en lokal sammenhængskraft, hvor man kunne følge og møde hinanden. Opvisningen havde en todelt betydning: dels at vise, hvad man havde arbejdet med i vinterens løb og dels at vise, hvad man æstetisk kunne opbyde af lige linjer, samtidighed, styrke, lethed, ro og tyngde – også politisk. Helt op til 1960'erne var der til stadighed diskussioner om, hvorvidt balancen mellem de to principper – at vise arbejdet bagved vs. fremvise det ypperste, der var lavet specielt til lejligheden – var i orden. Gymnastikkens kerne blev at arbejde med spring- og rytmeserier med musikalsk ledsagelse, der dels kunne afspejle styrke- og smidighedstræningen, og dels kunne give en æstetisk oplevelse.

Med motionsgymnastikkens gennembrud i 1960'erne – især på kvindesiden – og de efterhånden omfangsrige stævner ændrede de æstetiske krav og forventninger sig noget. Inden landsstævnet i Århus 1966 kunne man blandt lederne stadig diskutere, hvorvidt motionsgymnastik var rigtig gymnastik, og hvorvidt motionshold skulle have mulighed for at deltage som opvisningshold (Bruhn 1997: 318).

Motionsgymnastikken og æstetikken

I dag er det æstetiske element i motionsgymnastikken på ingen måde bærende (se Hæfte III). Adskillelsen mellem det æstetiske og det motionsgivende fandt sted i 1960'erne, da den lingske tradition mistede sin retningsgivende betydning. I denne tradition forfægtede man det synspunkt, at sunde øvelser var æstetiske og omvendt – det hang nemlig sammen. Sundheden var ikke et rent kropsligt forehavende, men også et karaktermæssigt og folkeopdragende projekt. I dag har langt de fleste motionshold fravalgt opvisningen. Når der ikke er tilknyttet en forestilling om, at man deltager i en fælles sag, som før 1960'erne, bliver det æstetiske og udadvendte element af gymnastikken nedtonet. Her bør man dog skelne mellem mærkevaregymnastikken og fusionsgymnastikken. I mærkevaregymnastikken som f.eks. Pilates arbejder man frem mod en bedre

kropsholdning og -bevidsthed. Også her ranker man sig, men øvelserne har ikke et æstetisk eller præstationsmæssigt sigte. I den mere traditionelle motionsgymnastik er det mere det at røre sig, der tæller – ikke samtidighed og serietræning. Det sundhedsmæssige og hygiejniske motiv opfattes som en individuel privatsag og ikke noget at optræde med.

Alt dette betyder dog ikke, at opvisningen ikke længere har noget for sig – eller at den er ved at uddø. Ifølge den undersøgelse, der som en del af dette forskningsprojekt blev gennemført i 2004 af motionsgymnaster i det daværende Roskilde Amt, deltager omkring halvdelen af *gymnasterne i opvisninger (Hæfte II)*. Selvom mange – også mere trendsættende hold i København – fravælger opvisningen, har undersøgelsen vist, at opvisningen og stævnerne for det første stadig afholdes i stort antal og for det andet stadig har stor betydning som kulturelt og personligt pejlemærke – og ikke mindst, at der synes at være udviklingsmuligheder i opvisningsformen, som matcher flygtigheden, men også det legende og eksperimenterende i den moderne motionskultur.

Synspunkter på opvisningen

Det er åbenbart i interviewmaterialet, at opvisningen har stor betydning. Ikke nødvendigvis som en konkret praksis, men mere som en erindring, som en utopi om et fællesskab, der har været der. Det vigtige er nemlig, at opvisningen skaber en fortælling om samvær og individuel udfoldelse, der samtidig knytter an til en familiær deltagelse og inddragelse. Opvisningen kan være en stærk fortælling – så stærk, at den for mange har bedst af ikke at blive praktiseret, så billedet ikke blegner. Den nye *setting*: storbylivet, voksenlivet med studier og arbejde og mange interesse- og ansvarsområder betyder, at opvisningen er et minde, man kan relatere til. Opvisningen toner så at sige den nutidige aktivitet og er med til at gøre en forskel – at der alligevel er "noget mere" i den foreningsbaserede gymnastik end f.eks. i det kommercielle motionscenter på trods af, at mange end ikke kender navnene på holdkammeraterne. "Jeg kan ikke engang huske, hvad træneren hedder", som en gymnast udtrykte det.

Især interviewene på de mere eksperimenterende hold i København viste mange nuancer i synet på forholdet mellem proces og produkt og mellem indholdet og opvisningen. Der fremkom følgende hovedsynspunkter – for og imod opvisningen:

FOR	IMOD
Opvisningen giver netop mulighed for fordybelse og perfektionering og udfordrer gymnasterne til at presse sig selv. Netop fordi der er en opvisning i slutningen af sæsonen, vil instruktøren ofte søge at være kreativ, så holdet kan skille sig ud i den uformelle konkurrence om klapsalver og anerkendelse	Opvisningen har tendens til at kvæle muligheden for fordybelse og/eller afprøvning af forskellige stilarter mm., idet den fordrer en koncentreret træning i faste serier, som dels tager meget tid og dels ensrette bevægelsesudtrykket
Opvisningen giver træningen en ramme og fordrer en kollektiv ansvarlighed, der gør, at man kommer af sted og lærer de andre bedre at kende	Opvisningen er en tidssluger, der ofte kræver ekstratræninger og en grad af involvering, der ikke matcher en travl hverdag
Opvisningen er inkluderende, idet den baserer sig på en fælles præstation og energiudladning	Opvisningen er ekskluderende, idet man ikke blot kommer, som man er, men bliver iscenesat i rampelyset foran et publikum
Opvisningen er en mulighed for, at andre kan få indblik i ens (fritids)liv	Opvisningen reproducerer forældede forestillinger om gymnastikkens placering i en moderne motionskultur

Spørgsmålene og diskussionen vedr. opvisningens betydning giver anledning til en lang række refleksioner hos deltagerne. Ikke mindst på det hold, som havde valgt *ikke* at tage til opvisning. Her fremhæves det, at opvisningen er med til at fremme kreativiteten, vise nye veje. Ikke blot i forhold til udvikling af serier, men også i forhold til at deltagerne kan udfordre sig selv. Det er tydeligt, at opvisningen – selvom den her er konkret fravalgt – har haft stor betydning, at fornemmelsen stadig "sidder i kroppen" på gymnasterne. Men særlig trækkes det frem, at opvisningen ofte fravælges pga. tidsfaktoren. Nok kunne man

tænke sig at deltage, men gymnasterne ved af erfaring, at det kræver en indsats, man enten ikke er i stand til at matche eller ikke længere vil matche. Det er opvisningens dobbelthed, der fremhæves i den positive udlægning. Dels at man er *på*, viser sig selv og det, man kan, og dels at man er i spil med andre, som er forudsætningen for, at rammen kan fungere, og at den enkelte kan udfolde sig: Men det at være på giver også risiko for at falde igennem. Her ses dilemmaet: På den ene side trækker opvisningen, og på den anden side lægges der – qua denne stillen sig til skue – et præstationsaspekt ned over aktiviteten, som nogle finder forstyrrende og ekskluderende. Som det ses, er der altså forskellige holdninger til opvisningen som idrætslig og kulturel praksis. At stille sig frem skaber både lyst og ulyst. Men der er et andet vigtigt element i opvisningen, nemlig den kulturelle og personlige sammenbinding. Ikke mindst i storbyen får opvisningens betydning en drejning. Flere fremhæver nemlig, at her gives der mulighed for indblik i et af de mange rum, som det moderne liv – og måske især storbyliv – består af. Hvor opvisningen tidligere nok så meget handlede om at bekræfte et fællesskab, hvor forsamlingshuset og senere idrætshallen var et integreret element, er der her tale om mere adskilte rum, hvor opvisningen bruges som døråbner, simpelthen en mulighed for at give biografisk dybde og kendskab.

Opvisningens betydning for deltagerne

Det er tydeligt, at valget vedr. opvisningen påvirker øvelserne, arbejdsformen og i mindre grad de sociale omgangsformer. Opvisningen står helt central for deltagerne – som nævnt også for dem, der mere eller mindre frivilligt har fravalgt den. Der er flere interessante forhold, der bliver trukket frem i diskussionen om opvisningernes betydning for fællesskabet, den enkelte og relation til træningen i hverdagen. På hold, der har valgt opvisningen til, betyder den – ikke overraskende – meget, selvom deltagerne også fremdrager negative aspekter ved denne træningsorientering.

Der er flere niveauer i opvisningens tiltrækningskraft, dels selve begivenheden, og dels den ramme, som opvisningen giver om den daglige træning og den personlige tilskyndelse. I forhold til selve begivenheden fremhæves det først og fremmest, at opvisningerne – "det at være på gulvet" – giver et løft, en oplevelse. Der er generel enighed om, at opvisningerne dels skaber en produktorientering i forhold til træningen, og dels skaber en anden ramme for fællesskabet. Når opvisningen fremhæves som stedet, hvor gymnasterne viser deres fælles serier frem, er det således med en dobbelthed. Der synes at være knyttet en kollektiv og personlig usikkerhed ved

situationen, der dog samtidig er med til at skabe den særlige stemning omkring opvisningen. Deltagerne giver også udtryk for, at opvisningen kan befordre en dialog gennem indblikket i de øvelser, der vises frem. For nogle af deltagerne er produktet ikke nødvendigvis knyttet til opvisningen, men også til færdiggjorte og gennemøvede sekvenser, som er gjort til holdets "egne". Omvendt bliver der også sat spørgsmålstegn ved, om opvisningen partout skal være et sted og en begivenhed, hvor færdige og publikumsegne serier fremføres, eller om den også kan være en anledning til at vise gymnastikkens mange ståsteder og træningsformer.

Opvisningen kan altså styrke den gymnastiske proces – eller dele heraf – mens andre aspekter kan blive ofret på bekostning af produkt- eller resultatorienteringen. Flere nævner, at opvisningen giver træningen en retning, intensitet og en kollektiv ansvarlighed. Og det fremgår tydeligt, at denne særlige kulturelle praksis har haft eller har stor betydning for den enkelte, der ofte sætter opvisningen ind i en biografisk sammenhæng, hvad enten man har valgt eller fravalgt denne afslutning på sæsonen – eller på gymnastikkarrieren. Her er det ikke så meget et spørgsmål at vise, hvad man har arbejdet med i vinteren, men måske mere et biografisk forehavende – at vise, hvilken tilværelse man (også) har: "Kom og få indblik i mit liv". Dette forhold til opvisningen viser, at der ikke nødvendigvis er tale om afvikling af fællesskaber i vores samfund i dag, men nok så meget at der sker en omrokering. Fællesskaberne opstår i situationer, i begivenheder – og de skal vises for at blive synlige, selvom der stadig – som for gymnastikkens vedkommende – trækkes på traditionerne, dvs. hele omgangsformen og omgangen med symbolerne: flaget, indmarchen osv. Opvisningen kan vise sig at være et stort aktiv for gymnastikkens udvikling, hvis den kan tænkes ind i andre rammer, som man gjorde ved Kulturby 96 i København: Flere af deltagerne giver udtryk for et ønske om at komme ud og vise deres idræt – ikke i den traditionelle stævneopsætning, men som hurtige indslag i parker, på gader og stræder, så gymnastikken kan overskride de kulturelle barrierer, som historisk har ligget i storbyen. Det er altså et ønske om at gøre gymnastikken mere fleksibel og uafhængig af tid og sted – og organisering.

At slynge opvisningen ud

Jeg har et ønske om – det kan du skrive ind i din bog – at vi i stedet for, at alle vores amtshold tager til udlandet og viser, hvad gymnastik er (...) først skal blive i København. Vi skal tage rundt i Københavns parker, vi skal have musikanlæg med, og

så skal vi bare have lov til at lave opvisning tilfældige steder, uden at det er slået op, uden at det er noget stort et eller andet "Nu kommer der gymnastikopvisning" og "så går vi i hvert fald, for det gider vi ikke at se". Jeg har lyst til, at gymnastikken skal være mere kendt i den form, som den er, fordi der er så mange, jeg møder, som ikke aner, hvad gymnastik er, som tror, at gymnastik er armbøjninger, fejesving og landsstævne. Det er landsstævne, eller også er det Verdensholdet. Og det er ligesom de eneste ting, folk kender til gymnastikken, så jeg tror, at gymnastikken kunne gøre sig selv en tjeneste ved at også blive hjemme nogen gange og vise [sig] mere end hvert 4. år til landsstævne, og med noget andet end det vi netop laver til landsstævnet, for det bliver en anden form for [gymnastik]...

Du har fuldstændig ret. Man snakker jo konstant om, hvordan man udvider sin målgruppe og får fat i den målgruppe, der aldrig har dyrket gymnastik før. Og det kunne vi jo netop gøre bare i en ny ramme ved at slynge os selv ud på gaden ligesom en skater slynger sig ud...

Deltagere på MD1

Tre scenarier for opvisningerne

I disse år eksperimenteres der mange steder med opvisningsformen. Vi ser følgende scenarier for denne side af gymnastikken:

I *den traditionelle opvisning* arbejdes der videre med opvisningen som et lokalt tilbud til de hold, der har lyst til at deltage. Man ser opvisningen som en mulighed for at mødes i foreningen som en lokal begivenhed og bekræfte tilhørsforholdet gennem tilstedeværelse og brug af de traditionelle symboler og ritualer (formandens velkomst, faneindmarch og fælles udmarch osv.). Opvisningen afspejler den traditionelle dobbelthed – her er plads til både børne- og motionsholdene, som viser, hvad de laver til træning, og til opvisningsholdene, som viser deres færdige serier i rytme og spring.

I *den gentænkte opvisning* søger man at få det talte ord – samtalen – tilbage til opvisningen. Ikke i form af "talerstolen", men som udtryk for, at der her skabes mere end et symbolsk mødested, men også et konkret udvekslingssted. Instruktøren og/eller en gymnast fortæller om de træningsmæssige/æstetiske ideer og principper, man har arbejdet med, og der vises udsnit af dem som "work in progress". Dermed kobler man til og forklarer om processen og intentionen bagved.

I *den nye opvisning* tager man skridtet fuldt ud og satser i højere grad på at lave et sammenhængende show, hvor elementerne fletter sig ind i hinanden, og hvor alle hold har deres rolle at spille. Det tager noget selvbestemmelse fra det enkelte hold, men giver på den anden side en spektakulær forestilling, som kan trække folk til – også udefra. Desuden giver det samspil mellem de enkelte hold i den forening/de foreninger, der slår sig sammen, frem for den traditionelle og slaviske holdfremstilling.

I *den avantgardistiske opvisning* forlader man det traditionelle sted og rum for opvisningen (i dag idrætshallen) til fordel for alternative steder – også udendørs. Foreningen ses mere som ramme for det enkelte holds individuelle lyster, og man dyrker eksplicit det teknisk-formative og udfordrer gymnastikgenren både i organisering og i indhold. Holdet er her det helt centrale.

8. Fællesskab

Hvis vi ser på gymnastikbevægelsens historie, har ideen om og praktiseringen af "fællesskab" haft stor betydning. Med forskellige begreber har fællesskabet været et centralt omdrejningspunkt siden skytte- og gymnastikbevægelsens opstart i 1861. Her var det et erklæret mål, at skydningen skulle samle folk på tværs af klasser og alder og skabe et fællesskab gennem den frivillige forsvarsaktivitet, der således kunne medvirke til at styrke den nationalkulturelle enhed og "folkefønemmelse" (Madsen 2006: 20). Organiseringen skulle ske gennem frivillige, demokratiske foreninger. Op igennem historien har fællesskab og folkelighed – altså det at man er sammen om en ideel sag på lige fod – været et helt afgørende aktivitets-, organisations- og kulturpolitisk omdrejningspunkt. Mens det i starten drejede sig om at skabe en nationalkulturel samling og enhed – udvikle et folk – er det siden blevet et mål at skabe muligheder for fællesskab i idrætten – både i selve aktiviteten og i foreningsorganiseringen. Man kan også beskrive det som en bevægelse fra et *folkeligt fællesskab* til talen om *forpligtende fællesskab* og til det nuværende *engagerende fællesskab*. Fællesskabet har i høj grad afspejlet landbokulturens andelsideal, og det har i aktiviteterne – i gymnastikken – givet sig udslag i den kollektive orientering, hvor den enkelte gymnasts frivillige bidrag til det fælles udtryk var afgørende. De enkelte bevægelser og øvelser var ikke noget i sig selv, men bidrog til en helhed. I gymnastikserierne var det vigtigt, at alle var med, hvis det samlede udtryk skulle sikres. Man havde en andel i det samlede kropskulturelle ejerskab. Men ideen om fællesskab gik videre end det. Det skulle også findes i samkvemmet udenfor, dvs. i samtalen, i sangen og i en fælles ansvarlighed for foreningen og lokalsamfundet og i videre forstand for nationen. Det er ikke tilfældigt, at netop opvisningerne, festerne og landsstævnerne har haft så stor betydning for gymnastikbevægelsen. Her har man kunnet synliggøre fællesskabet og praktisere det på en og samme gang.

Diagnose på fællesskabet

Fællesskabet har det dårligt i disse år – hører vi ofte. Samfundet bliver mere og mere individualiseret, og især ungdommen følger primært deres egne forbrugeriske lyster uden at bekymre sig om "det fælles bedste" - siger mange. Fønellemelsen af, at der er noget nyt på spil, et opbrud i værdisystemer, en omordning af de menneskelige relationer i det

store og det nære, deles nok af de fleste. Og det er ikke bare en fornemmelse. På en lang række områder kan det konstateres, at opbakningen til de klassiske, demokratibærende organisationsformer som f.eks. fagforeninger og partiforeninger har været faldende. Det er imidlertid forkert entydigt at påstå, at fællesskaberne svækkes. Der sker snarere det, at fællesskaberne ændrer karakter. På den ene side har det moderne liv friset os fra traditionerne, og derfor lever vi en individualiseret og ensom søgen efter mening i et samfund, der ikke længere har en samlende enighed om de grundlæggende værdier og en alment accepteret adfærd. På den anden side skabes der hele tiden nye fællesskaber, blot af en anden karakter end før – dels mindre og mere "stammeligende" smågrupper med egne faste ritualer og adfærdsregler, dels mere flydende og midlertidige fællesskaber, der i perioder, omkring særlige begivenheder eller interesser, samler folk for en tid. Disse nye fællesskaber nedbryder hierarkier, skaber rum for åbenhed og selvudfoldelse, men med risiko for, at samfundets sammenhængskraft ændres. Det traditionelle ideologiske grundlag for de forskellige fællesskabsetableringer har mindre betydning i dag, og fællesskabet betragtes ikke som et vigtigt parameter for involvering i f.eks. fritidsaktiviteter (se Hæfte I og II). Men det betyder ikke, at fællesskabet er fraværende. Det kommer måske bare til udtryk på andre måder – ikke mindst i idrætten.

Fællesskaberne i gymnastikken

Fællesskaberne i idrætten kan overordnet kategoriseres i tre typer af relationer (Jensen 2004). For det første er der relationer, som knytter sig direkte til udøvelsen af idræt. I motionsgymnastikken kan det være de sanselige indtryk, der opleves, når øvelserne udføres synkront, når alle går i takt, eller den oplevelse af tæthed, der kan følge af at danse med hinanden og lave pararbejde. Den anden type af fællesskabsrelationer kan betegnes som 'tredje halvleg' og vedrører det samvær, som ikke ligger direkte indbygget i udøvelsen af idrætsdisciplinen, men som udspiller sig i direkte forbindelse hermed, fx omklædning og fælles transport til og fra træning samt juleafslutningen. Den tredje type af fællesskabsrelationer er karakteriseret ved, at ellers adskilte dele af ens hverdagsliv spiller sammen.

I motions- eller fusionsgymnastikken har sidstnævnte form for fællesskab kun ringe udbredelse, men kommer fx til udtryk, når nabokonerne følges til gymnastik, eller mor og datter går til gymnastik på det samme hold. De sociale relationer har dog alligevel betydning på motionsholdene. Det er både pligten til at vedligeholde kroppen og hyggen med de andre, der motiverer motionsgymnasterne. Det sociale er vigtigt for så vidt, at det

skal være rart at komme der, og at der skal være en god stemning på holdet. Gymnastikken er det vigtigste, men der må gerne være nogen at snakke med. Det sociale er en sidegevinst ved motionsgymnastikken. Snakken og relationerne mellem deltagerne skifter i takt med øvelsernes karakter. Mens de individuelle og styrkegivende øvelser ofte bliver udført i tavshed, er parøvelserne – hvis de da er til stede – og de mere udfordrende øvelser ofte ledsaget af snak og højt humør. Ud over at snakken og det fysiske samvær i fx pararbejde er vigtige for den umiddelbare oplevelse i nuet – at det er rart at være der – betyder relationerne erhvervet gennem motionsgymnastikken, at deltagerne oplever et større tilhørsforhold til lokalområdet. De interviewede motionsgymnaster siger samstemmende, at gymnastikken ikke skaber nye venskaber, men vedligeholder bekendtskaber. Værdien af at have kendskab til, hvem der bor i lokalområdet, og møde nogen man kender, når man handler ind, bliver fremhævet som nogle af de sociale gevinster ved at gå til motionsgymnastik. Generelt varierer fællesskabsrelationerne fra hold til hold og gymnasterne imellem. Et af de forhold, der spiller ind på fællesskabets karakter, er tidsfaktoren. Ikke alene betyder det noget, hvor mange år gymnasterne har gået sammen på holdet, det er også afgørende, hvilken fase af livet deltagerne er i. Der er stor forskel på den udearbejdende mors behov for at indgå i sociale relationer i forhold til den pensionerede enke. Her sker en livsfase-prioritering.

Fællesskabet i fusionsgymnastikken

De sociale relationer afhænger tilsyneladende mest af holdets varighed, idet de hold, der har fungeret længst, også er dem med de stærkeste sociale bånd. En del kender hinanden parvis eller i mindre grupper fra enten skole, arbejde, familie eller venskaber. Ikke mindst i fitnesscenteret virker det på baggrund af observationerne til, at mange bliver hængende efter holdtræningen og laver anden træning eller snakker. Især i fusionsgymnastikken snakkes der en del undervejs, mens de hurtigt forlader træningsstedet efterfølgende uden megen tid til snak eller bad/omklædning. Der er en klar tendens til, at der bliver snakket mere efterhånden, som timen skrider frem. Noget tyder på, at stemmebåndene også blev varmere i takt med kropstemperaturen. Relationerne skal også varmes op (Jensen 2004). Det ser ud til, at det er de fælles erfaringer i træningen, som danner grundlag for øget kommunikation. Foruden tiden betyder øvelsesvalget også meget for den verbale kommunikation mellem deltagerne, idet snakken ofte starter på foranledning af par- eller gruppeøvelser, eller hvis to ved et uheld kommer til at støde ind i hinanden.

Mens observationerne tyder på, at relationerne mellem deltagerne er sparsomme og af mindre betydning for deltagelsen, viser interviewene, at det ikke forholder sig helt så simpelt. Deltagerne fremhæver, at det både er sjovere og mere lærerigt at være en del af et hold, men det kan også have betydning for præstationsevnen. Selvom det er legitimt at stoppe med en øvelse, når man ikke kan klare flere gentagelser, foregår der alligevel en ikke-italesat konkurrence eller sammenligning på holdet. Det bliver bemærket, hvor længe man kan holde ud, og de andres tilstedeværelse er med til at motivere deltagerne til at presse sig selv lidt mere. Antallet af deltagere kan have stor betydning for oplevelsen og udbyttet af træningen. På den ene side kan det i sig selv motivere, at der er mange omkring en, som laver det samme. De sanselige indtryk er stærkere, og andre deltagere virker socialt bekræftende. På den anden side er det karakteristisk for disse målrettede træningsformer, at der er stor opmærksomhed mod perfektioneringen af de enkelte øvelser og derfor et udtalt ønske om at blive set og rettet af instruktøren. Hold med mange deltagere bliver derfor ofte betragtet som direkte hæmmende for den enkeltes udbytte og udnyttelse af tiden.

Fællesskabet i mærkevaregymnastikken

I fx Exercise ball kommer 'tredje halvleg' til udtryk på en pudsigt måde. Et simpelt praktisk forhold som det at deltagerne skal møde lidt før for at pumpe deres bolde, fremhæves af flere af deltagerne som en social kvalitet ved dette hold. Boldpumpningen har i den forstand samme sociale funktion, som bad og omklædning tidligere havde på mange motionshold. Det er her, man får snakket lidt og lægger grundstenen til stærkere sociale bånd, der kan række ud over det idrætslige samvær. For både fusions- og mærkevaregymnastikkens vedkommende tager deltagerne hjem umiddelbart efter træningen. Generelt fortsætter de ikke sammen til nogen form for tredje halvleg, og som hovedregel venter man med omklædning og bad, til man kommer hjem. Her er det dog sådan, at jo mere traditionelt et hold er, jo større er sandsynligheden også for, at der bades og klædes om på stedet.

Fællesskabet på danseholdene

Danseholdene er karakteriseret ved, at deltagerne er i relativ tæt kontakt under træningen. Man orienterer sig gymnastisk mod hinanden, instruktøren og rummet. Det er instruktøren, der lægger linjen i træningen, både hvad angår organiseringen, den pædagogiske progression og indholdet af konkrete bevægelser, men der er en høj grad af

involvering fra deltagernes side. Øvelserne kommenteres, der spørges til udførelsen og forhandles ind imellem vedr. sekvensernes form eller indhold. Instruktøren giver både kollektive og individuelle rettelser. Hænderne bruges ofte til fejlretning, både fra instruktør til deltager og fra deltager til deltager, og der arbejdes med fejlretning i grupper. På opvisningshold bliver disse holdarbejder ofte brugt til små forhandlinger deltagerne imellem og genopfriskning af de korrekte bevægelses sammensætninger. Instruktøren har det sidste ord, og der sættes ikke spørgsmålstegn ved træningens retning eller indhold, men deltagerne er med til at skabe timen, idet instruktøren tager spørgsmål op, foreviser øvelserne igen evt. i et andet tempo eller forklarer på ny og tager forslag om små ændringer – det være sig koreografiske eller vedr. udførelsen – til overvejelse og evt. accept. Generelt går deltagerne og instruktøren til hinanden – verbalt og kropsligt – uden dog at være konfronterende.

Relationerne på danseholdene er mangfoldige og omskiftelige. På spørgsmålet om betydningen af de andres tilstedeværelse, giver deltagerne svar, som trækker i forskellige retninger. Især lægges der vægt på, at så mange som muligt møder op på opvisningsholdet, så man kan sikre det bedst mulige resultat ved sæsonens afslutning. Det giver et vist ansvar overfor hinanden, men det er ikke kun produktet, der tæller. De andres tilstedeværelse betyder noget for hele stemningen på holdet. Her ser det ud til, at deltagerne deler sig i to. En del fremhæver nemlig, at færre på holdet giver mere tid til en selv. Det er mere ens egen tid og udfoldelsesmuligheder, det handler om. Det er værd at bemærke, at det også trækkes frem, at det ikke kun er enten eller med hensyn til de andres tilstedeværelse. De andre skaber faktisk også forudsætningen for, at man kan gå ind i sig selv. Det er ligeledes påfaldende, at der både gives kollektive og personlige rettelser på danseholdene. Den direkte henvendelse, udvekslingen deltagerne imellem og evt. instruktørens "kropslige" involvering bliver ikke taget ilde op, tværtimod. Gymnasterne synes at bifalde denne omgangsform, og det er en accepteret arbejds metode. Her skal det understreges, at de er øvede gymnaster/dansere, og at de for manges vedkommende har været opflasket med denne omgangsform.

Der synes ikke umiddelbart at være nogen stærk sammenhæng mellem den tætte, bevægelsesmæssige kontakt og graden af personligt venskab og kendskab deltagerne imellem. Der var megen udveksling før og under træningen, men ifølge deltagerne baserer denne kommunikation sig ikke på en dybere personlig involvering eller en forestilling om, at man har et fælles fritidsliv, hvor gymnastikken blot er udgangspunktet. Det er i høj grad træningssalen, der er rammen om det midlertidige fællesskab, som

tager afsæt i en idrætslig interesse. Udvekslingen og dialogen skabes på baggrund af en dedikeret "faglighed", dvs. en stor vilje til at arbejde med stoffet – den moderne dans – herunder med inddragelsen af de andre, så træningen og det personlige udbytte kvalificeres.

Nærheden mellem deltagerne og instruktøren og deltagerne imellem i selve situationen, afspejler altså ikke en sammentømret nærhed, der rækker ud over det bevægelsesmæssige møde, men det afgrænsede rum og deltagernes vilje til fordybelse og æstetisk perfektionering skaber en stemning af involverethed og tillidsfuldhed. Dette midlertidige, men ansvarsfulde og involverende fællesskab må nok ses i sammenhæng med den relativt homogene deltagerflok – rutinerede gymnaster, der er udtaget til holdet – og det faktum, at der her er tale om storbyhold.

Den moderne omgangsform i gymnastikken

Man kan se disse dansehold som et billede på en moderne social omgangsform, hvor dialogen og samkvemmet udfolder sig indenfor afgrænsede rum, rettet mod noget konkret, hvor det personlige bedst forløses i gruppens samarbejde. Det forhold, at man ikke kender navnet og livet bag den anden, står altså ikke i vejen for en dialogisk udveksling. Nu er deltagerne selvsagt ikke navnløse, men kender hinanden mere par- eller gruppevist, ofte fordi man har fulgtes ad nogle år. Det er et billede på nogle (krops)kulturelle bevægelser – herunder de sociale omgangsformer i storbyen – men der er også biografiske og tilsyneladende aldersmæssige dimensioner heri. Generelt ses der en tendens til, at flere af gymnasterne ser hinanden i andre sammenhænge. Holdet er dog ikke katalysator for denne socialitet. Her synes der ikke at være den store forskel på, om der er opvisning eller ej. Det kommer dog også frem, at holdet ofte opfattes som nyt hver gang. Man kan måske sige, at holdet med stort H har fået mindre betydning, mens private bekendtskaber og selve aktiviteten – selvudvikling gennem andre – er rykket i forgrunden. Disse nye fællesskabsformer kan også ses i måden, man mere tiltalemæssigt omgås hinanden. Hvis man kender navnene på sine medgymnaster, har det taget lang tid at "finde ud af" og ofte været på eget initiativ, fremhæves det i interviewene. Gymnastikken – dansen – synes at være så meget i fokus, at "det overflødige" skæres væk. Eller også er det et udtryk for, at omgangsformerne generelt har ændret sig, så (navne)kendskabet ikke følger automatisk med den konkrete praksis. Flere af deltagerne efterlyser navnet bagved, enten fordi det simpelthen er upraktisk ikke at kunne det, eller fordi det ses som et minimum for fællesskabsetableringen. I samme boldgade fremgår

det, at fællesbadning heller ikke her er en naturlig afslutning på træningen. Her var holdene splittet op i to dele, hvor den ene del tog badet derhjemme, mens den anden altså forlængede det gymnastiske samkvem ind i omklædningsrummet. Det ser ud til, at det er dem, der kender hinanden bedst, der bader sammen. Eller rettere: de, der bader sammen, kommer til at kende hinanden bedst.

Overordnet i de forskellige gymnastikformer er der forskellige grader af intimitet – fra røreforbud til rørekrav – men også henvendelsesformerne mellem instruktør og deltagere, er vidt forskellige. Fællesskabet praktiseres på forskellige måder, men opstår ofte i selve træningen mere end i tredje halvleg, selvom folk kender hinanden fra andre sammenhænge. Der skabes generelt ikke nye venskaber i foreningen ifølge denne undersøgelse. Dem finder man udenfor. Det synes at være et spørgsmål om vægtning: tiden kan ikke bruges til både venskabstiltag og kropspøje.

Sat på spidsen er der tale om navnløse, kropslige fællesskaber, men med stor forskel på graden af intimitet. På flere af holdene kunne man aldrig finde på at røre hinanden. Det kunne man som nævnt på danseholdene, og der synes altså at være en større grad af kropslig involvering fra motionsholdene til danseholdene. Undersøgelsen har vist, at det er vigtigt at få nuancerne med, når det gælder størrelser som fællesskab. Overordnet set kan man sige, at det gælder om udvikle nye fællesskaber og samværsformer frem for at se foreningen som garant i sig selv for fællesskab og involvering. Det handler om at finde balancen mellem det omklamrende fællesskab og det involverende fællesskab. I en folkelig idrætsorganisation kunne det være et minimum, at man kender navnene, er i stand til at henvende sig og give sig selv og dermed sin krop til kende. Der er stor forskel på at acceptere folks tidsmæssige og sociale prioriteringer og så bidrage til menneskers anonymisering gennem idræt.

Tre scenarier for fællesskabet i gymnastikken

Undersøgelsen viser, at forestillingen om fællesskabet må erstattes med forestillingen om forskellige fællesskaber, der lever side om side i en forening. Af analysen ser vi konturerne af følgende scenarier for fællesskaberne i gymnastikken:

I det *midlertidige aktivitets- og samværsfællesskab* om gymnastik eller anden form for motion er fællesskabet afgrænset til (typisk) en time om ugen for en afgrænset gruppe af deltagere, der har meldt sig til det pågældende hold. Deltagerne kender sjældent hinanden fra andre sammenhænge, men på holdet vil der ofte findes mindre og tættere fællesskaber bestående af deltagere, der ønsker at følges ad til gymnastik. Med mindre

aktiviteterne fordrer det, taler deltagerne sjældent sammen under træningen, men jo længere man kommer hen på sæsonen, jo mere falder deltagerne i snak før og efter træningen. Ved særlige lejligheder udvides fællesskabet til arrangementer i forlængelse af træningen eller ved sæsonens afslutning. Dette fællesskab omfatter bekendtskaber mere end venskaber, men netop dette forhold åbner også for etableringen af nye bånd mellem deltagerne. Deltagerne føler intet ansvar for foreningen.

I det *vedvarende, personlige fællesskab* er gymnastikken eller træningen en ramme for et allerede eksisterende fællesskab. Fx når tre veninder går på det samme gymnastikhold, tre skolekammerater træner styrketræning sammen eller tre gamle arbejdskolleger mødes til stavgang. Gymnastiksalen, motionscenteret eller naturen er bare et af mange steder, hvor fællesskabet udfoldes. I dette fællesskab er man venner med stærke bånd til hinanden, men med svage bånd til andre, man træner sammen med.

I det *involverende holdfællesskab* går deltagerne ikke alene til gymnastik eller anden form for træning sammen. De har et fælles ansvar for holdet, de støtter og retter hinanden under træningen, de kommer med input til træningen og den serie, holdet arbejder på, og de påtager sig forskellige opgaver på holdet og i foreningen. Det tætte, gensidige fællesskab om en fælles passion kan i bedste fald bygge bro mellem deltagerne til andre sider af tilværelsen – typisk to og to. Men fællesskabet er snævert knyttet til dette hold og i bedste fald den forening, holdet hører under, og derfor vil fællesskabet sjældent bygge bro til andre fællesskaber (fx lokale fællesskaber).

9. Frivilligt arbejde

Forening og frivilligt arbejde er uløseligt forbundet både som et ideal og som en økonomisk nødvendighed for de fleste foreninger. Historisk set er frivilligheden blevet tillagt stor betydning både i foreningskulturen og i den politiske sfære. Helt fra starten i skytte- og gymnastikbevægelsens historie fra 1860'erne blev det gang på gang understreget, at aktiviteterne skulle hvile på frivillighedens principper. Dermed markerede og forfægtede man et folkeligt grundsyn, at man ville styrke de horisontale bånd mellem mennesker og herved samfundets sammenhængskraft. I den forstand indgår frivilligheden som en central del af den folkelige utopi, der hviler på gensidighed og samarbejde frem for formynderi (staten) og konkurrence (markedet). Inden for gymnastikken har især delingsføreren (det kaldte man tidligere instruktøren) stået som en meget stærk figur i det frivillige og folkelige arbejde. Koblingen mellem gymnastik og højskole, hvor uddannelsen fandt sted, gjorde, at man tillagde delingsføreren en særlig rolle som model og lokal kulturformidler. På højskolen fik man de almene fag og orienteringen mod "punktet udenfor", mens gymnastikundervisningen sørgede for den kropslige modning (Rasmussen 2001). Delingsføreren var altså meget mere end en dygtig gymnastikunderviser. Han eller hun inkarnerede simpelthen idealet om at gå forrest, tage ansvar og bidrage til det lokale fællesskab. Der var tale om et kald. Efter 1960'erne fik det højstemte begreb andre aflæggere, men frivillighedens figurer såsom lederen, ildsjælen eller igangsættereren har stadig meget kraft. I det hele taget er organiseringsformen og det frivillige arbejde legitimeringen for den massive politiske støtte og folkelige opbakning til foreningerne. Det positive billede, som foreningen fremkalder, hviler også på den erkendelse, at det frivillige arbejde ikke blot kan bidrage til samfundets sammenhængskraft, men at det også kan gøres op i (mange) penge.

To sider af frivilligheden i gymnastikforeningerne

Idealet om, at foreningerne skal være båret af frivillige, har to sider. For det første skal arbejdet udføres frivilligt og uden økonomisk honorering. For det andet er arbejdet båret af engagement og erfaring i stedet for formelle kvalifikationer og kompetencer i form af uddannelse og eksamenspapir (Lorentzen 2001).

Begge sider af dette ideal står fortsat stærkt i gymnastikforeningerne, selvom de udfordres af en professionalisering i samfundet som helhed og på denne del af idrætten

specifikt. Det er efterhånden blevet reglen mere end undtagelsen, at instruktørerne får en form for betaling for at være instruktør. Det er dog de færreste, som får et egentligt honorar på niveau med konkurrenterne, men det er meget udbredt at give skattefri økonomisk kompensation for udgifter som med god vilje og fantasi kan henføres til jobbet som instruktør. En forholdsvis lille del af gymnastikforeningerne – omkring hver tiende – bruger mere end halvdelen af foreningens udgifter til løn, mens mere end halvdelen af foreningerne ikke har udgifter til egentlig løn (Ibsen 2006 a). Det ulønnede ideal er da også fortsat i høj kurs i gymnastikforeningerne. I en undersøgelse af foreningslivet på Fyn var det kun omkring hver tyvende forening, der svarede, at arbejdet i foreningen i højere grad bør lønnes, og derpå adskiller gymnastikforeningerne sig ikke væsentligt fra andre idrætsforeninger (Ibsen 2006 b). Og selvom enkelte, typisk meget store, foreninger også har ansatte til administrative funktioner, er det undtagelsen, der bekræfter reglen, at bestyrelses- og udvalgslederne er helt ulønnede.

Den anden side af frivillighedsidealet – at alle med lyst og interesse for sagen kan bruges uden skelen til formelle kvalifikationer – har gymnastikken et tvetydigt forhold til. Selvfølgelig i den folkelige gymnastik er, at der er 'rigtige' og 'forkerte' øvelser, og derfor forudsætter undervisning deri, at instruktøren har indsigt i dette. Den såkaldt svenske gymnastik, som den danske gymnastiktradition er inspireret af, byggede på et påstået videnskabeligt grundlag, og derfor måtte lederne af gymnastikken kende dette grundlag. Dertil kommer, at gymnastik 'ledes' – til forskel fra boldspil og anden sport, som nok har trænere, men aktiviteten forudsætter ikke en person til at fortælle, hvad man skal gøre. Endelig var gymnastikken forbundet med en moralsk og dannelsesmæssig funktion. At være gymnastikleder var ikke blot et 'arbejde'. Det var som nævnt et kald eller en 'gerning', og lederne skulle være forbilleder og en foregangsmand. Af disse grunde måtte man uddanne instruktører (eller delingsførere og senere ledere, som man tidligere betegnede instruktørerne) til at lede gymnastikken. Derfor blev der allerede fra midten af 1880'erne afholdt såkaldte delingsførerkurser på flere højskoler i Danmark (Rasmussen 2001), og i 1920 blev Ollerup Gymnastikhøjskole som den første gymnastik- og idrætshøjskole oprettet med det formål at uddanne delingsførere til de mange gymnastikforeninger i alle afkroge af landet. Selvom der i de efterfølgende årtier blev oprettet gymnastikhøjskoler i Snoghøj (1925), Gerlev (1938) og Viborg (1951), så var det helt utilstrækkeligt til at dække behovet for ledere i takt med, at stadig flere ønskede at gå til gymnastik. Det bekymrede organisationerne og de højskoler, hvis opgave var at forsyne foreninger med ledere til gymnastikken. Derfor begyndte gymnastik-

organisationerne – som en nødløsning – at oprette kurser for gymnastikledere, og fra midten af 1960'erne udbyggedes et struktureret kursusforløb, som siden da er blevet stadig mere omfattende. Trods denne stærke tro på nødvendigheden af uddannelse inden for gymnastikken er det fortsat en dominerende norm, at formelle kvalifikationer (i skikkelse af en formel uddannelse) er mindre afgørende end reale kvalifikationer, interesse og engagement. Gymnastikforeningerne er dog mindre entydige på dette spørgsmål end resten af foreningsidrætten. To ud af tre gymnastikforeninger tilslutter sig det synspunkt (helt eller delvis), at *'mange af foreningens aktiviteter kræver, at de frivillige har en uddannelse eller særlige kvalifikationer'*, mens hver fjerde forening mener, at *'alle med lyst og interesse for foreningens aktiviteter kan bruges uanset uddannelse og kvalifikationer'* (Ibsen 2006).

Udfordringer for frivillighedsidealet

Denne undersøgelse viser, at flere forhold i disse år udfordrer frivillighedsidealet i gymnastikken. For det første er der kamp om de gode instruktører, primært fordi aftenskolerne, de kommercielle motionscentre og arbejdspladsernes motionsafdelinger tilbyder reelle honorarer til instruktørerne. Mange foreninger føler sig derfor tvunget til at følge trop for at fastholde og rekruttere instruktører.

For det andet er der sket en betydelig specialisering inden for gymnastikken og beslægtede aktiviteter og derved også af instruktørerne. Og inden for flere af disse specialer findes der i dag en egentlig uddannelse, der uddanner folk til lønarbejde til forskel fra de almindelige instruktører, der har det som fritidsbeskæftigelse.

For det tredje stilles der en række krav til nogle af gymnastikforeningerne, som frivillige har svært ved at leve op til. Det gælder fx store foreninger med en omfattende administration og stor omsætning, foreninger, som selv ejer eller driver de faciliteter, som de benytter (og udlejer til andre), og det gælder ikke mindst de foreninger, som involverer sig i samarbejde med kommunale institutioner, tilbyder fleksible træningsmuligheder fra tidlig morgen til sen aften m.v. Samtidig har mange af disse foreninger en så god økonomi, at det ikke er et økonomisk problem. Det er dog værd at bemærke, at selv i disse foreninger lægger man vægt på, at de ansattes rolle er at være en aflastning for de frivillige, og det skal fortsat være de frivillige, som sætter dagsordenen.

For det fjerde kan det tænkes, at den ændrede medlemsfordeling med relativt få unge, der dyrker egentlig gymnastik, og mange børn og motionister gør det vanskeligere at

rekruttere frivillige. Den typiske, frivillige leder og instruktør i en gymnastikforening dyrker selv gymnastik, har tidligere gjort det eller har et barn, som i flere år har gået i foreningen. Det er derimod mere usædvanligt at rekruttere frivillige fra de motionister, der går til step, spinning, afspænding eller lignende motion (se Hæfte IV). Undersøgelser viser, at motionister er mindre villige til at påtage sig frivillige opgaver der, hvor de går til motion, end andre idrætsaktive er, men det kan også hænge sammen med, at det netop ikke forventes det pågældende sted. De mange foreningsmotionscentre, som i disse år ser dagens lys, fungerer udelukkende eller helt overvejende ved frivillig arbejdskraft, og de har øjensynlig ikke større problemer med at få nye frivillige instruktører og ledere (se Hæfte IV). Det kan tilskrives det forhold, at der også er mange, der engagerer sig meget i denne form for træning – helt som fodbold- og gymnastiktrænere - og derfor synes, at det er sjovt at give viden og erfaring fra sig. Men det kan også hænge sammen med, at instruktørerne som regel ikke er bundet af at være trænere på bestemte tidspunkter og for bestemte grupper. Lige som medlemmerne selv kan bestemme, om de ønsker instruktion og på hvilket tidspunkt, kan instruktørerne også lave aftaler derom på tidspunkter, der passer dem.

Forandringer i det frivillige arbejde

Analysen af gymnastikforeningerne viser, at trods konkurrencen fra andre mere professionelle organiseringsformer og trods et noget tvetydigt forhold til idealet – i nogle foreninger mere et ideal end en gennemført realitet – så er det frivillige princip fortsat helt dominerende i foreningerne, det viser sig at være holdbart i nye sammenhænge, og det har evnet at 'mutere' til nye former.

For det første har der i mange år fundet en semi-professionalisering sted i den forstand, at mange foreninger yder en form for honorar til instruktørerne, der formelt er kompensation for afholdte udgifter, eller at de får andre goder og belønninger.

For det andet ser vi, at nogle – typisk de helt store – foreninger professionaliserer især de tungere administrative opgaver, så bestyrelsen fritages for den daglige 'drift' og kan koncentrere sig om de overordnede beslutninger, foreningens udvikling m.v.

For det tredje ser vi en tendens til, at det frivillige arbejde får en mere kollektiv karakter. Nogle foreninger har afskaffet formanden og benytter sig af kollektiv ledelse; det er ganske udbredt at to, tre eller flere deles om at være instruktør på et hold; mange foreninger er gode til at forpligte bestemte hold – ofte de gode – på bestemte opgaver;

og endelig ser vi også, at nogle foreninger lader ad hoc frivillighed afløse – eller supplere – den mere vedvarende udvalgs-frivillighed.

Tre scenarier for det frivillige arbejde i gymnastikforeningerne

Disse tendenser peger på tre scenarier for det frivillige arbejde i gymnastikforeningerne:

I det første scenarium er hovedparten af såvel undervisningen som de administrative funktioner overtaget af ansatte, der har kvalificeret sig til disse job på særlige uddannelser, der udbydes på CVU'er og specialiserede krops- og motionsuddannelser. Bestyrelsen og enkelte udvalg vil fortsat bestå af frivillige, og det vil fortsat være en central side af foreningerne, at medlemmerne hjælper til som hjælpetrænere og projekt- og arrangements-frivillige.

Det andet scenarium består af en adskillelse af 'professionelle opgaver' og 'frivillige opgaver'. Foreninger som engagerer sig i opgaver i tæt samarbejde med kommunale institutioner og tilbyder aktiviteter, som de frivillige ikke kan (på grund af tidspunktet) eller ikke ønsker (fordi interessen derfor mangler) at engagere sig i, overlader disse opgaver til en 'professionel afdeling', mens resten af foreningen fungerer på normal vis ved frivillige ledere og instruktører.

I det tredje scenarium er der sket en bevidst udvikling af foreningen i en frivillig retning. Det er kun aktiviteter, som frivillige gider engagere sig i, som tages op og fortsættes med; opgaverne overlades til dem, der tager et initiativ uden central styring; medlemmer på hold og deltagere i aktiviteter vil (i højere grad end tidligere) være forpligtet til at hjælpe til; den daglige træning fordeles på flere personer, og fællesmøder fungerer som den overordnede koordinerende instans. Den daglige koordinerende funktion vil være overladt til en eller få personer, men det kan også tænkes, at denne funktion er så omfattende og krævende, at den skal honoreres.

10. Forening og demokrati

Det hedder gymnastik-FORENING til forskel fra fodbold-KLUB. På Google får man omkring 250 henvisninger til danske hjemmesider, hvis man søger efter gymnastikklub. Erstatte man klub med forening får man 65.000. Omvendt giver fodboldklub knap 80.000 henvisninger og fodboldforening 500. Det er ikke en sproglig tilfældighed. Klub er tæt forbundet med 'importen' af sporten fra England, mens gymnastikken har sine rødder i Tyskland og de nordiske lande, hvor forening var den naturlige betegnelse.

Denne sproglige forskel skyldes dog ikke kun aktiviteternes oprindelse. Det hænger også sammen med de forskelle i værdier, som gymnastikken og sporten gennem årene er blevet tilskrevet. Mens klub oprindeligt var en betegnelse for en sammenslutning med selskabelige og ekspresive funktioner, der tog sigte på at eliminere sociale skel (Clemmensen 1987), har foreningen som begreb i højere grad demokratiske og politiske konnotationer. Da foreningerne for alvor bredte sig i anden halvdel af 1800-tallet, var det udtryk for en realisering i det små af det store demokratiske idealer (Gundelach 1988).

Kimen til det foreningsliv, vi kender i dag, blev lagt i slutningen af 1700-tallet, da en række sammenslutninger – selskaber og klubber – blev dannet for at løse forskellige opgaver. Men det var først med grundlovens indførelse i 1849, at borgerne fik ret til uden godkendelse fra kongen at "indgå i foreninger i ethvert lovligt øjemed" (Grundloven § 92). Foreningen var en ny måde at slutte sig sammen på, og i anden halvdel af 1800-tallet brød denne organiseringsform igennem på næsten alle samfundsområder: Politiske partiforeninger, interesseorganisationer (godsejerforeninger, håndværkerforeninger, husmandsforeninger m.v.), fagforeninger, økonomiske foreninger (sparekasser, sygekasser, brugsforeninger), filantropiske foreninger, religiøse foreninger og skytte- og gymnastikforeninger. Foreningerne adskilte sig fra før-moderne sammenslutninger ved at være formaliserede (typisk med nedskrevne regler), ved at være et afgrænset interessefællesskab, ved at medlemskabet er frivilligt og i princippet åben for alle og ved at have en demokratisk beslutningsstruktur (Balle-Petersen 1976. Clemmensen 1987).

Trusler mod foreningen som organiseringsideal

Det er vores fornemmelse, at foreningsidealene i højere grad diskuteres i gymnastikken end i sporten. Det kan skyldes gymnastikkens historie og den stærkere samfundsmæssige forbindelse. Men det kan også skyldes, at foreningen som

organiseringideal for gymnastikken – og beslægtede aktiviteter - i mange år har været udfordret af såvel ydre som indre 'trusler'.

Den 'ydre trussel' består i, at en voksende del af de mange danskere, som går til holdbaseret motionstræning, benytter andre organiseringsformer end gymnastikforeningen. Foreningen er ikke mere det 'selvfølgelige' og 'naturlige' valg. Fra slutningen af 1960'erne blev aftenskolernes 'bevægelsesfag' en alvorlig konkurrent for gymnastikforeningerne. De var oprørt over, at aftenskolerne kunne få tilskud til aktiviteter, som foreningerne ikke kunne, og var derfor tilbøjelige til at overse, at bevægelsesfagenes succes ikke kun skyldtes økonomi. Det blev imidlertid åbenlyst, da den holdbaserede motionstræning også bredte sig i de kommercielle motionscentre, selvom man der måtte betale meget mere for at træne end i foreningerne. De seneste undersøgelser af voksne danskere idræts- og motionsdeltagelse viser, at mindre end halvdelen af deltagerne i holdbaseret træning (gymnastik, aerobic, afspænding m.v.) går til aktiviteten i en forening (Ottesen og Ibsen 1999). Denne udvikling kan også aflæses af DGI's medlemstal. Siden 1992 er antallet af kvindelige 'gymnaster' i aldersgruppen 25 til 59 år faldet fra 105.800 til 65.400 i 2006, dvs. et fald på ca. 40.000 medlemmer.

Den indre 'trussel' handler om den vigende interesse for det interne foreningsdemokrati. I de fleste gymnastikforeninger – især de store - møder meget få op til generalforsamlingen, og foreningsformænd beklager sig over, at medlemmerne ikke engagerer sig i foreningen. Undersøgelser viser, at hovedparten af de idrætsaktive er forholdsvis ligeglade med, hvordan aktiviteten er organiseret, og det gælder i særlig grad inden for de relativt nye træningsformer, som mange gymnastikforeninger har kastet sig over. De, som dyrker gymnastik og beslægtede træningsformer, har i højere grad end andre idrætsaktive et 'kunde-forhold' til det sted, hvor de dyrker idræt og motion, og traditionelle foreningsværdier – fællesskab, frivillighed og medbestemmelse – tillægges mindre betydning (Ottesen og Ibsen 1999).

Demokratiet i gymnastikforeningerne

Demokrati handler imidlertid ikke kun om regler for, hvem der har indflydelse, og hvor mange der udøver denne ret på de dertil fastlagte møder. Det handler også om samtale og forhandling, om evnen til at lytte og forstå modpartens synspunkter, om sans for helheden samtidig med, at der vises respekt for mindretallene, om et sindelag og en livsform, som kun forstås ved at leve det igennem. Livsforms-demokrati betegnede Hal Koch dette demokratiske ideal (Koch 1945). Interviewene med motionister, gymnaster og

dansere viser imidlertid, at det er så som så med deltagelsesdemokratiet i gymnastikforeningerne – både på holdene og i forhold til foreningen som helhed (se Hæfte III). Dels fordi der ikke lægges op til at involvere deltagerne, dels fordi deltagerne heller ikke selv tillægger det større betydning – eller rettere – de har ikke tænkt så meget over det. Men der er undtagelser. På nogle hold – især gymnastik- og dansehold, hvor deltagerne arbejder intenst med bevægelseskvalitet, øvelser og koreografi – bliver der faktisk taget ansvar, lyttet og samarbejdet mellem instruktør og deltager. Især på danseholdene tager deltagerne ansvar for øvelserne og helheden. Men de fleste af deltagerne synes ikke, at det er så vigtigt. Tiden skal udnyttes, og "demokrati tager tid".

Analysen i Hæfte IV af foreningsmotionscentre og gymnastikforeninger, der har haft succes med at tage nye aktiviteter op, viser, at foreningerne sagtens kan konkurrere med de nye organiseringsformer om de motionslystne danskeres gunst, og der er ingen foreningsforskrækkelse hos dem, som gerne vil gå til gymnastik og motion. Hvis gymnastikforeningen har et tilbud, som er interessant og kan indpasses i hverdagens øvrige gøremål, så vil man gerne være medlem.

Tre scenarier for forenings-demokratiet

I forlængelse af ovenstående diskussion ser vi tre scenarier for foreningsdemokratiet:

Det første scenarium går ud på at bevare, men samtidig revitalisere og styrke det medlemsbaserede demokrati i foreningerne: En fornyelse af de formelle demokratiske forsamlinger (generalforsamling m.v.); en mere bevidst involvering af medlemmerne i forberedelse og gennemførelse af de aktiviteter, de går til; benyttelse af de nye kommunikationsformer til både at informere og 'høre' medlemmerne (fx medlemsafstemninger om centrale beslutninger) m.v. De seneste år har vi set bestræbelser på en sådan revitalisering af medlemsdemokratiet, fx ved at afvikle generalforsamlingen på en ny måde, bruge foreningens hjemmeside til at engagere medlemmerne m.v.

I det andet scenarium nedtones det formelle demokrati – med vægt på formelle demokratiske spilleregler og formelle beslutningsfora – til fordel for et mere uformelt græsrodsdemokrati, hvor indflydelsen og magten ligger hos dem, som er aktive. Inspirationen er her græsrodsbevægelserne, som opstod i 1960'erne og 1970'erne. Til forskel fra den traditionelle forening, organiseret efter hierarkiske principper, hvor de afgørende beslutninger tages af bestyrelsen, valgt på den årlige generalforsamling, fungerer denne forening mere kollektivt og opdelt i selvstyrende grupper, hvor indflydelsen og magten ligger hos dem, som tager initiativet og bruger tid og energi på

den konkrete aktivitet. Formelle regler og beslutningsgange er afløst af netværk, personlige kontakter, uformelle normer samt fællesmøder, hvor sager af fælles interesse diskuteres. Ofte vil man derfor slet ikke have en egentlig leder for en sådan forening. Inden for gymnastikken er der en del eksempler på foreninger (og en enkelt landsdelsforening i DGI) med kollektiv ledelse og relativt selvstændigt fungerende arbejdsgrupper.

I det tredje scenarium erstattes medlemsdemokratiet af et institutions-demokrati, hvor 'medlemskab' og 'deltagelse' i foreningen adskilles. Her består medlemmerne af et 'bagland', med særlig interesse for foreningen, der både kan bestå af personer og foreninger eller institutioner. Det kan fx være et lokalsamfunds foreninger, som går sammen om at danne et foreningsmotionscenter. Det er en konstruktion som er velkendt blandt de selvejende institutioner (fx frie skoler og idrætshaller) og aftenskolerne. Her har man erkendt, at deltagerne kommer for at dyrke gymnastik eller få motion og ikke gider engagere sig i foreningen ud over dette, og man har ingen intentioner om at være 'skole i demokratiet'. 'Non-profit' har erstattet 'demokrati' som det centrale karakteristikum.

11. Perspektiver og udfordringer

'Gymnastik'

Hvad er "gymnastik"? Er begrebet for bredt eller er det netop en styrke? Ud fra undersøgelsen kan det konkluderes, at "gymnastik" fungerer som en samlebetegnelse for en lang række forskellige bevægelsesgenrer. Begrebet er således ikke længere indholdsbestemmende, men dækker snarere over "bevægelse i forening", hvor der – alt efter undergenrerne *fusionsgymnastik*, *mærkevaregymnastik*, *opvisningsgymnastik* og *dans* – stilles forskellige krav til den æstetiske udførelse, deltagerinvolvering og vedholdenhed. Selvom gymnastikken i sin helhed ikke er i direkte forlængelse af den lingske tradition, er der alligevel en række træk, der angiver den kulturelle og historiske forbindelse. Det gælder ikke mindst forståelsen af det gode og det sunde ved gymnastikken.

Her skal især fremdrages to pointer: hvor man i den lingske tradition sammentænkte *det sunde* og *det æstetiske*, har man især i fusionsgymnastikken forladt den sidste halvdel af denne helhed og siden 1960'erne og frem erstattet den med *det fornøjelige* i anstrengelserne for at få så mange med som muligt. I dag har de kommercielle motionsudbydere også skudt sig ind på denne målgruppe, og man kan hævde, at bl.a. de nye motions- og organisationsmønstre har til følge, at *det fornøjelige* i disse år udskiftes med *det uforpligtende*. Omvendt ser det ud til, at mange af motionsholdene har været gode til at opfange nye signaler, der gør, at man stadig er i stand til at fastholde folk, der ellers ville være fristet af de kommercielle motionscentre, hvor der er et køber-sælgerforhold: "Vi sælger motionspakker – til gengæld blander vi os ikke i, hvordan du bruger pakken". Denne indstilling præger også motionsholdene på foreningsplan – måske endnu mere? – idet man forveksler det, at gymnastikken skal være for alle med retten til at stå af, det uforpligtende.

I den anden grøft ses mærkevaregymnastikken, fx Pilates, som er rettet mod den enkelte, mod den korrekte udførsel i relation til et system. Det involverende aspekt glider ud, og kroppen bliver et funktionelt anliggende. Hvis den megen snak om sundhed skal have noget på sig i et folkeligt og fællesskabsorienteret perspektiv, må man have mod og opbakning til at blande sig, rette individuelt, uden at der er tale om, at folk skal hænges ud, tværtimod: de skal tages ind. Risikoen er selvfølgelig, at folk siver væk for at stå bagest i det kommercielle motionscenter og udfører øvelserne forkert dér i stedet. På den

anden side: det har vel altid været et godt og folkeligt princip at stå ved sin krop. Der er her tale om et civilt, folkeligt sundhedsbegreb, som spiller op mod statens og markedets/individualismens logik.

Mod et "civilt" sundhedsbegreb?

Kan der findes et civilt, folkeligt sundhedsbegreb, som kunne spille op mod statens og markedets logik? Staten har interesse i at regulere befolkningen ved at lovgive og adfærdsændre gennem oplysningstiltag. Ud fra overordnede sundhedsøkonomiske kalkuler og rationaler søger man fra statslig side at trænge igennem til borgerne ved påbud og anbefalinger "oppefra". Hele sundhedsområdet indgår i et kompliceret prioriteringsspil, hvor ekspertens logik hersker. Sundhed er her en særlig adfærd, der er samfundsmæssig forsvarlig og politisk legitim. Idealet er at sikre lighed og tryghed. Derfor blander man sig. DEN LØFTEDE PEGEFINGER.

Markedet har interesse i at skabe, vedligeholde og udvikle behov – og imødekomme dem i et udbyder-kunde-forhold. Sundhed er her et produkt, der kan sælges til højeste pris. Markedet vil derfor støtte sig og bidrage til de herskende mangelforestillinger inden for kroppens område: vi er aldrig sunde eller tynde nok. Der peges fingre: "For dig, der aldrig gør tingene færdigt", som reklamesloganet for en fitness-kæde udtrykker det. Her er det ikke ekspertens logik, der hersker, men sælgerens. Idealet er at sikre frihed til at vælge. Derfor blander man sig ikke, men eksponerer behov gennem kropsidealer. DEN Udstillende PEGEFINGER.

I det civile samfund er interessen, at folk i fællesskab formulerer ønsker og finder muligheder for kropslig udfoldelse. Hvad man gør, gør man for sig selv og for hinanden. Sundheden er ikke et absolut begreb, der kan aflæses i BMI eller i ideelle kropsformer. Sundheden er her ikke et spørgsmål om skyld eller korrekt adfærd, men om et kropsligt velbefindende, der integrerer det sociale og det psykiske, som kommer i stand gennem kontakt og udveksling. Sundheden er en sanselig størrelse, der ikke kun reduceres til at være et individuelt forehavende. Derfor blander man sig – men med hinanden. Idealet er broderskab. DEN Inviterende PEGEFINGER.

I stedet for at se og tænke i sundhedsstrategier, kunne sundhedsbestræbelserne i det folkelige foreningsarbejde opfattes som en ny andelsbevægelse, hvor kroppen bliver set som andet end blot en maskine, som noget, der har en kulturel dimension og er en kilde til glæde og lyst – frem for årsag til skyld. Den løftede pegefing er her afløst af DEN Fremstrakte HÅND.

Gym Lab Denmark

Undersøgelsen viser, at DGI og foreningerne nu og i fremtiden kommer til at balancere mellem en række forskellige og modsatrettede krav og udfordringer, der ikke kun retter sig mod sundhedsdimensionen, men også mod demokratiet og organisationsformen. I denne sammenhæng kan især peges på, at de nyere holdtyper og bevægelsesformer, der befinder sig mellem moderne dans og gymnastik, synes at være i stand til at involvere deltagerne bevægelsesmæssigt. Der arbejdes her med kvalitet i bevægelserne – ligesom i mærkevaregymnastikken – men også med udvikling og udveksling mellem deltagerne. Samtidig er mange af disse hold ekskluderende, idet der er udtagelseskrav. Dermed er det ikke længere for alle, men for de bedste. På den anden side: DGI opererer jo med en folkelig elite, men er det kun på landsdelsplan eller Verdensholdet? Hvad med avantgarde frem for elite? Derved sætter man fokus på det udviklende frem for det bedste af det bestående.

Det er i dette spændingsfelt, at den folkelige gymnastik i en moderne motionskultur skal finde sit fodfæste. Man kunne sætte penge af til foreningernes *Gym Lab Denmark* eller *Moving Lab Denmark*, hvor gymnaster og fagfolk (lige fra instruktører, koreografer, dansere, læger, bevægelsepædagoger, fysioterapeuter og kulturanalytikere) kunne arbejde sammen om at udvikle gymnastikken, bevægelsesmæssigt, kulturelt, pædagogisk. Verdensholdet kunne blive en del af *Gym Lab Denmark* og i høj grad tænkes ind i større sammenhænge, som ikke handlede om at skabe synlighed for DGI, men om at skabe synlighed for gymnastikkens potentiale og erkendelsesmæssige muligheder, om etiske problemer og udfordringer med eliteidræt.

Gym Lab Denmark kunne også udvikle opvisningen som kulturelt fænomen. Undersøgelsen viser, at opvisningen er mødestedet mellem tradition og fornyelse, en stærk manifestation og fortælling. Hvordan kan principperne vedr. den ikke-konkurrenceprægede forevisning udvikles, så den ikke blot er for de indforståede, men får en bredere appel? Faktisk er opvisningen et stærkt bud på det at stå ved sin krop. Dobbelttheden, som gymnasterne beskriver det – både at vise sig selv, men at gøre det med andre, som man har arbejdet sammen med for at blive til en helhed – kunne være et stærkt kulturpolitisk bud i en tid, hvor MGP, Stjerne for en aften etc. fylder ekstremt meget – også bevidstheds- og dannelsesmæssigt. Debatten om gymnastikkens opvisninger er næsten helt fraværende, men der er meget at tage fat på: Hvorfor skal man se et færdigt produkt? Hvorfor skal lederen være usynlig? Hvorfor må man ikke

kommentere og forklare overvejelserne bag øvelserne/serierne? Hvad betyder opvisningerne for træningen negativt og positivt? Og hvad med at komme ud på gader, stræder og i parker, sådan som gymnasterne selv foreslår? Altså udvikling frem for udstilling (læs mere om gymnastikkens fremtidsscenerier i relation til landsstævnet i bogen "Idræt som fest". Forlaget Klim 2006)..

Endelig kunne *Gym Lab Denmark* også løbende kvalificere debatten om sundhed og give bud på sundhedsbegrebet i en demokratisk, civilsamfundsmæssig sammenhæng. Nøgleord for *Gym Lab Denmark* kunne være UDVIKLING, KVALITET, INVOLVERING og FÆLLES ANSVAR

Er gymnastikken folkelig?

Undersøgelsen rejser spørgsmålet, om foreningsgymnastikken fortsat kan betegnes som folkelig eller en folkelig bevægelse? I den traditionelle forståelse af en folkelig bevægelse er foreningerne – og aktiviteterne – deri en del af en værdikamp, baseret på holdninger eller ideologier af politisk eller åndelig karakter, der tager sigte på at påvirke og ændre samfundet. Skyttebevægelsen, som gymnastikken voksede ud af, var oprindeligt en ideel sag, nemlig forsvaret af fædrelandet, og den svenske gymnastik i Danmark blev tilsvarende tillagt en værdi som et element i den folkelige og demokratiske vækkelse i 1800-tallet. I denne forståelse er gymnastikken i dag ikke folkelig mere og har ikke været det i mange årtier. Ikke fordi gymnastikken har svigtet de oprindelige idealer, men fordi de bevægelser, som den oprindeligt forbandt sig med, har udspillet deres rolle i Danmark. Men begrebet kan også tillægges andre betydninger.

Hvis det folkelige snarere er synonymt med *social integration*, tager gymnastikken sig anderledes ud. I denne forståelse har foreningerne også – som i den traditionelle forståelse af folkelighed – et samfundsmæssigt sigte i form af et lokalt aktivitets- og problemorienteret fællesskab med stærke mellem menneskelige bånd og lokalt tilhørsforhold og ansvarsfølelse. Ud fra dette perspektiv er det værdifulde ved foreningerne det lokale initiativ og det lokale ansvar for problemer og interesser: De fremmer netværk mellem lokale borgere, skaber lokal identitet, søger at løse lokale problemer og er i det hele taget orienteret mod lokalsamfundets ve og vel. Denne forståelse af det folkelige kan gymnastikforeningerne i meget højere grad identificere sig med. Det gælder især de store gymnastikforeninger og foreninger, der indgår i flerstrengede foreninger. Ofte er det denne forståelse af det folkelige, som ligger bag oprettelsen af et foreningsmotionscenter.

Det folkelige kan imidlertid også forstås som et *gensidigt forpligtende fællesskab* til forskel fra uforpligtende samvær. I denne forståelse vil organisationsformen være afgørende – om det er en forening eller ej. Det folkelige ligger i den opdragelse, som deltagelsen i foreningen bevirker i form af demokratisk læring, tillid, normer for samarbejde og fællesskab samt det selvforvaltende ideal: Vi kan selv. Det er denne forståelse af det folkelige, som foreningsgymnastikken især læner sig op af. Men selv denne forståelse er udfordret. For mange gymnaster spiller det sociale omkring motionen en lille rolle - de kommer først og fremmest for at få sved på panden og trænet kroppen – og meget få tillægger demokratiet større betydning for deres deltagelse. På den anden side ser vi også, at der, hvor man bevidst arbejder på ikke blot at engagere medlemmerne men også involvere og forpligte dem, formår man ofte at realisere denne forståelse af det folkelige. Med DGI's historiske rødder og folkelige grundlag bør det være en selvfølgelig forpligtelse for organisationen at udvikle og forny den sociale og demokratiske dimension i foreningsgymnastikken.

Udfordringer

Af undersøgelsens mange resultater synliggøres mange udfordringer for DGI og foreningsgymnastikken. Blandt de vigtigste kan nævnes:

- At udvikle og tydeliggøre et sundhedsbegreb, der er et folkeligt, civildemokratisk bud på, hvordan gymnastikken og beslægtede træningsformer kan være et vægtigt alternativ til statslige og kommercielle løsninger på det moderne samfunds sundhedsproblemer.
- At holde sundheds-motionsfanen højt ved at skabe mange forskellige motionsmuligheder samtidig med at indholdet og den konkrete afvikling kvalitetssikres – og det sidste forudsætter en bevidsthed om, hvad der er kvalitet.
- At fastholde fællesskabet og demokratiet som grundlæggende sider af foreningsgymnastikken, der adskiller den fra andre organiseringsformer, men samtidig at udvikle aktiviteterne og rammerne – såvel organisatorisk som fysisk – der tager højde for fællesskabets ændrede karakter og nye deltagelses- og involveringsformer.
- At fremme motorer (en avantgarde) i denne udvikling men samtidig undgå at det bliver elitært og ufolkeligt (med begrebsforvirrende udtryk som "den folkelige elite").
- At forholde sig til gymnastikkens symboler og de kulturelle omgangsformer i historisk refleksion og i nutidig perspektivering.

Litteratur

Balle-Petersen, Margaretha (1976): Foreningstiden. I: *Det forsømte århundrede*. Dansk Kulturhistorisk Museumsforening.

Berggren, Finn; Ibsen, Bjarne og Jespersen, Ejgil (1987): *Idrættens trækfugle. Rapport om instruktøruddannelse og instruktørarbejde i folkelig idræt*. De Danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger og De Danske Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforeningers gymnastikgruppe.

Bruhn, Verner (1997): *Det skæve træ. Træk af ungdomsforeningernes og gymnastikforeningernes historie efter 1945*. Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger.

Clemmensen, Niels (1987): *Associationer og foreningsdannelse I Danmark 1780 – 1880*. Alvheim & Eide.

Eichberg, Henning og Madsen, Bo Vestergård (2006): *Idræt som fest – bogen om landsstævnet*. Forlaget Klim.

Gundelach, P.(1988): *Sociale bevægelser og samfundsændringer*. Århus. Politica.

Ibsen, Bjarne (2006 a): *Foreningsidrætten i Danmark. Udvikling og udfordringer*. Idrættens Analyseinstitut og Center for forskning i Idræt, Sundhed og Civilsamfund.

Ibsen, Bjarne (2006 b): *Foreningerne og de frivillige organisationer*. I: Boje, T.; Fridberg, T. og Ibsen, B. (2006): *Den frivillige sektor i Danmark – omfang og betydning*. Socialforskningsinstituttet. 06:19. Side 71 –117.

Jensen, Jens-Ole (2004): *Fællesskab, fitness og foreningsidræt. Kulturanalytisk studie af fællesskabsrelationerne i to danske idrætsmiljøer*. Ph.d.-afhandling. Aarhus Universitet.

Koch, Hal (1945/1991): *Hvad er demokrati?* 5. udgave. København. Gyldendal.

Korsgaard, Ove (1982): *Kampen om kroppen. Dansk idræts historie gennem 200 år*. Gyldendal.

Korsgaard, Ove (1997): *Kampen om lyset. Dansk voksenoplysning gennem 200 år*. Gyldendal.

Korsgaard, Ove (2001): Disciplinering, subjektivering og demokrati. I: Korsgaard, Ove, Madsen, Bo Vestergård og Nielsen, Niels Kayser (red.): *Idræt, krop og demokrati*. Gads Forlag.

Korsgaard, Ove (2001): Fra tronstol til talerstol og fra adelige eksercitier til sport og gymnastik. I: Korsgaard, Ove, Madsen, Bo Vestergård og Nielsen, Niels Kayser (red.): *Idræt, krop og demokrati*. Gads Forlag.

Lorentzen, Håkon (2001): Frivillighet i forandring. Om forholdet mellom sivile fellesskap og moderniteten. I Lars Skov Henriksen og Bjarne Ibsen. *Frivillighedens udfordringer – nordisk forskning om frivilligt arbejde og frivillige organisationer*. Odense Universitetsforlag.

Madsen, Bo Vestergård (2003): *Oplysning i bevægelse – kultur, krop og demokrati i den folkelige gymnastik*. Forlaget Klim.

Madsen, Bo Vestergård (2005): *Om landsstævnets historie*. Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger.

Mortensen, Kr. m.fl. (1979): *Det hele menneske*. De Danske Gymnastik- og Ungdomsforeninger.

Ottesen, Laila og Ibsen, Bjarne (1999): *Idræt, motion og hverdagsliv - i tal og tale*. Forskningsrapport. Institut for Idræt.

Rasmussen, Troels (2001): *Lederuddannelse og demokrati. En gymnastikhøjskoles historie*. Odense Universitetsforlag.